

GÜNDELİK HAYAT İDEOLOJİSİNİN KENTSEL ALANA YERLEŞMESİ SÜRECİNDE GASTRONOMİ MEKÂNLARININ DÖNÜŞÜMÜ: ÜSKÜDAR ÜZERİNE YAPILAN BİR ARAŞTIRMA*

Durmuş DURUKAN**

Gönderim Tarihi: 04.02.2020 - Kabul Tarihi: 28.09.2020

Durukan, D. (2020). Gündelik hayat ideolojisinin kentsel alana yerleşmesi sürecinde gastronomi mekânlarının dönüşümü: Üsküdar üzerine yapılan bir araştırma. *Etkileşim*, 6, 118-145.
doi: 10.32739/etkilesim.2020.6.78

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Özet

1960'lı yıllarla birlikte ideoloji tartışmalarında bir dönüşüm yaşanarak ideolojik büyük anlatılar yerlerini postmodern kültür içerisinde gündelik hayat pratiklerine bırakmıştır. Kapitalizmin günümüzde ulaştığı neo-liberal ekonomik aşamada tüketim etkinliği ve bireyin imajlarla çevrili yaşam evreni kültürel alanın temel özelliklerini oluşturmaktadır. Geleneksel toplumda iktisadi etkinlikler gereksinimler üzerinden gerçekleşirken, kapitalizmin ulaştığı aşama olan tüketim toplumunda ise sistem tarafından üretilen ve yapay olarak oluşturulan istekler üzerinden işlerlik kazanmaktadır. Günümüzde bireylerin temel yaşamsal etkinliği olan yeme içme eylemleri de bu yapıya uyum sağlayarak bir gösteri nesnesi haline dönüşmüştür. Özellikle kentsel alanda kozmopolitan olarak tanımlanan dünya vatandaşlığı içerisinde küresel bir beğeni ve haz kültürü haline dönüşen gastronomi, medya aracılığı ile yaratılan imgeler ve yaşam tarzlarıyla dolaşıma sokulmaktadır.

Bu araştırma, kapitalizmin çağdaş toplumlardaki örgütlenme sürecinde gündelik hayat içerisindeki mekânsal pratiklere odaklanmaktadır. Bu bağlamda amaca yönelik bir örnekleme ele alınan gastronomi mekânları nitel içerik analiziyle ilgili kuramsal perspektif üzerinden eleştirel olarak irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: gündelik hayat, mekânın toplumsal üretimi, kentsel mekân, gastronomi, tüketim kültürü, medya.

** Makale, 2020 yılında Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalında, Dr. Öğr. Üyesi Cem Tutar danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.*

** Yüksek Lisans Mezunu, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üsküdar Üniversitesi,
dr.ddurukan@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8353-1728

THE TRANSFORMATION OF GASTRONOMY PLACES IN PROCESS OF SETTLEMENT OF DAILY LIFE IDEOLOGY IN URBAN AREA: A RESEARCH ON ÜSKÜDAR*

Durmuş DURUKAN**

Received: 04.02.2020 - Accepted: 28.09.2020

Durukan, D. (2020). Gündelik hayat ideolojisinin kentsel alana yerleşmesi sürecinde gastronomi mekânlarının dönüşümü: Üsküdar üzerine yapılan bir araştırma. *Etkileşim*, 6, 118-145.
doi: 10.32739/etkileşim.2020.6.78

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

The 1960s brought with it a revolution within ideological debates that replaced grand theories with the practicalities of postmodern culture as a framework of thought. In the current stage of neo-liberal economy that capitalism has achieved, the activity of market consumption wherein an individual is surrounded by images, comprises the current core of the cultural environment. In traditional society, while economic activities and transactions occur out of necessity, the consumer society that capitalism has created is based upon an artificially produced circle of wants. Today, the basic needs of food and drink undertaken by individuals contribute to this system by turning it into a symbolic act that lends conformity to the backdrop of consumption. Emphasizing itself most strikingly in areas defined as metropolitan within urban centers that hold a universal citizenship of enjoyment in the form of shared satisfaction regarding food, this environment is aided by media images and lifestyle choices and spreads itself amongst the masses by doing so.

This work focuses on capitalist dynamics of power; in particular, those pertaining to the environmental creation in urban areas. In this context, gastronomy spaces, which were handled with a purposeful sample, were critically examined through a theoretical perspective on qualitative content analysis.

Keywords: daily life, social production of space, urban space, gastronomy, consumer culture, media.

** This article, derived from the master's thesis written in 2020, was advised by Assist. Prof. Cem Tutar (PhD) in the Department of Media and Cultural Studies, Institute of Social Sciences, Üsküdar University.*

** Postgraduate, Institute of Social Sciences, Üsküdar University,
dr.ddurukan@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8353-1728

Giriş

Michael Gardiner, ne zaman gündelik hayatın görünen kısmına gönderme yaparsa, Fransız sosyolog ve filozof Henri Lefebvre'in G. W. F. Hegel'e ait olan şu veciz sözü anmaktan zevk aldığını aktarmıştır: "Aşına olunan illa ki bilinen değildir" (2016: 13-14). İşte buradan sonra Neo-Marksist düşünce çerçevesinde ve H. Lefebvre'nin gözlemleriyle, yaşamımızın her yanına yayılmış olmasından dolayı, toplumsal yaşamın hâlâ en fazla gözden kaçırılmış ve yanlış anlaşılmiş yönlerinden birisi olan "gündelik hayatın" gizemli yönlerini anlamlandırma çabası bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Lefebvre, eleştirel sosyolojik çözümlerinin gündelik olanın doğasını önemli ölçüde açıklanabileceğini düşünmekte ve toplumsal dünyada gündelik hayatın oynadığı merkezi rolün aydınlatılabileceği konusunda ikna olduğu düşünülse de modern dünyada gündelik hayatın işleyişinde hâlen bir şeylerin temelinde gizemli ve karanlıkta kalan doğasının varlığına dikkat çekmektedir. Gizemli, karmaşık, geçirgen, bol üretken ve akışkan modern gündelik hayat, soyut bilişsel ve pratik nesnelleştirmelere dâhil, bireyin "daha yüksek" faaliyetleri denilen etkinliklerinin ister istemez üzerine kurulu olduğu hayati bir temellendirme olarak görülmektedir. Eleştirel sosyolojik çözümler onun gizli ve sıklıkla bastırılan potansiyellerini ortaya çıkarmakla ilgilenmek zorundadır (Lefebvre, 2016: 23).

Gündelik hayat bireylerin doğayla döngüsel bir praksis içine girmiş olduğu, iletişimsel beceriler edinip, bunları davranışlara dönüştürdüğü, normatif kavramları pragmatik biçimde formüle edip uyguladığı, çeşitli arzuları, acıları ve duygu geçişlerini hissettiği ve eninde sonunda sömürüldüğü bir sosyal çerçeveyi izah etmektedir. Gündelik hayat hem bireysel hem de kolektif anlamda, bireyin çok yönlü becerilerini geliştirdiği ve tümüyle bunları bütünlüştürüp gerçek insan olduğu ortamdır.

Bu çalışma, bireylere çoğunlukla verili kabul edilen ve mahremiyeti korunan ancak Lefebvre'in kavranabilir tüm insan düşünce ve aktivitelerinin ortak zeminini veya bağlayıcı dokusu dediği şeyi oluşturan dünyanın, yani gündelik hayat içerisindeki çağdaş kapitalizmin kentsel mekânlardaki örgütlenmesini konu edinmektedir. Bu bağlamda bireyin gündelik hayatında yer edinen fakat çok da anlamlandıramadığı ve egemen kapitalist güçler tarafından işlerlik kazandırılan zaman ve mekân örgütlenmesinin, gastronomi mekânları üzerinden analizlerini içermektedir.

Sosyal bilimler içerisinde 1980 sonrası dönemle birlikte evrensel düzende gündelik hayatın bilinmeyen ya da üzerine az düşünülen alanlarının anlaşılmasına yönelik artan bir araştırma süreci söz konusudur. Kültürel çalışmalar, feminist okumalar, eleştirel medya çalışmaları ve postmodernizm gibi alanlardan temellenen ve gündelik olanın anlaşılmasına yönelik farklı metodolojik ve yöntembilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda araştırma metodolojik olarak Neo-Marksist mekân okumaları ve bu alanın oluşmasını sağlayan Henri Lefebvre'nin bakış açısıyla kültürel çalışmalar alanı içerisinde fenomenolojik bir etkinlik olarak gündelik yaşamın deneyimlenme süreçlerine odaklanmak-

tadır. Bu araştırma topografik bir unsur olarak mekânsal pratikler açısından İstanbul'un Üsküdar ilçesinin kültürel yapısını ve gastronomi mekânlarının dönüşümünü değerlendirmeye çalışmıştır.

Kapitalist Üretim Sürecinde Gündelik Hayatın Deneyimlenmesi

'Gündelik hayatın'¹ felsefe ve tefekkür, düş ve sanat, şiddete dayalı eylem, savaş ya da politikalar, kaçış ve sığınma taraflarından süreçler boyunca çok değişik tarzlarda eleştirildiği düşünülmektedir. Bunların nedeni ise 'gündelik hayatın' daha gizli ve derin bir gerçekliği özünde barındırıyor olmasından dolayıdır. Ortaçağ'dan 18. yüzyıla değin meydana gelen eserlerin ve fikrîsel oluşumların, istisnai ve egemen düzlemde, 'gündelik hayatın' üzerinden yükseliyor oluşuna dikkat çekilmektedir. 'Gündelik hayatın' eleştirisi Henri Lefebvre'e² göre başka sınıfların eleştirisidir ve esasen üretici çalışmanın küçümsenmesinden kaynaklanmaktadır.

'Gündelik hayatın' içerisinde insanlar içinde buldukları toplumsal koşullar üzerine derinlemesine düşünemezler, bunun altında yatan sebep çoğu kez gündelik hayatın 'kendiliğindenlik' kavramında gizlidir. Gündelik hayat içinde sorgusuz sualsiz kendiliğinden var olan insan, toplumsal yaşam içerisinde bu-

¹ İdeoloji tartışmaları, 1960'lı yıllarda postmodern kültürün etkisiyle büyük anlatıların dışına çıkarak "gündelik hayat" pratiklerini kapsar hale gelmeye başladığı bilinmektedir. Özellikle Neo-Marksist yazın içerisinde Henri Lefebvre'nin çalışmalarıyla ideoloji tartışmalarında "gündelik hayatın" kurucu öğeleri olan kapitalizmin zamansal ve mekânsal örgütlenmesi ön plana çıkarılmıştır (Tutar, 2015: 251).

² Henri Lefebvre: 1901 yılında doğmuş ve Navarreux kasabasında büyümüş. Gençlik yıllarında çok dindar olduğu vurgulanmıştır. Mezun olduğunda öğretim üyesi olma niyetiyle Aix-en-Provence Üniversitesi'nde St. Augustine ve Pascal gibi Katolik düşünürler üzerine çalıştığı bildirilmektedir. İlerleyen süreçlerde Paris Sorbonne'da felsefe eğitimi alırken, insan potansiyelini reddeden ve yok eden soyut ve şeyleşmiş bir inanç sistemi olarak tanımladığı dini reddetme noktasına geldiği dile getirilmekte, sonrasında ise kendisini militan ateist ilan ettiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Lefebvre'in 'sürrealist' harekete de yakınlık duyduğu bilinmektedir (Gardiner 2016: 109). Henri Lefebvre, çocukluğunu sona ermekte olan 'Belle Epoque (1871-1914)' döneminde, ergenliğini ise "Birinci Dünya Savaşı" yıllarında yaşamıştır. İki dünya savaşında olgunluk çağına girerken, Sovyet Devrimi'nin romantizmine kapıldığı kabul görmektedir. İtalyan faşizmine, Alman Nasyonal-Sosyalizmine karşı mücadelesine dikkat çekilerek İspanya İç Savaşı'na tanıklık ettiği bilinmektedir. Ayrıca işgalin, direnişin ve kurtuluşun da aktörü olduğu rolüne atıf yapılmaktadır. Devrimci bir militan olarak, Komünist Parti içerisinde Stalinizm'i düşürmek zorunda kaldığı, Modern dünyanın çalkantılarına ve emperyalist savaşlarına (Çin-Hindi, Cezayir, Vietnam); sömürsüzleşmenin, teknolojik yayılmanın ve "küresel" bir dünyanın oluşum çelişkilerine, sonralarında ise Berlin Duvarı'nın çöküşüne ve hakeza Sovyet komünizminin yıkılışına şaşkınlık içerisinde tanık olduğu aktarılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Lefebvre, 2019).

radaki egemenlik ilişkilerini içselleştirir ve ideolojik anlamda doğallaştırır. Tüm bu süreç gündelik hayat üzerine yapılan eleştirilerin temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Yani 'gündelik hayat' boş vakit içerisinde ve bu zaman dilimini yansıttığı düşüncesi anlam kazanmaktadır. Asıl olarak boş vakit ile gündelik hayat arasındaki ilişkinin pek de basit olmadığı düşüncesi hâkimdir. Nedeni ise anlamsal olarak hem bir çelişki hem de bir birliktelik söz konusudur. Boş vakit olarak adlandırdığımız davranış, çalışma zamanından ayrılamaz niteliktedir. Çünkü bireyler çalışma zamanından sonra dinlenir, gevşer ya da kendince bir şeylerle meşgul olur. Düzenli olarak çalışılan zaman dilimlerinden sonra arta kalan dinlenme vakitleri de çalışmanın düzenliliğiyle anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla 'çalışma-boş' vakit birliğinin tahayyül edilmesi gerekliliği savunulmaktadır. Sosyoloji bilimi emekçilerin yaşamsal durumunun incelenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Buna göre; iş bölümündeki ve toplumsal bütünlük içerisindeki yerleri, boş zamanlara ya da en azından boş vakitlerle ilgili gerekliliklere 'yansır' görüşü anlam kazanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde 'çalışma' ve 'boş vakit' ilişkisinin, gerçek bireysellik ve onun gelişimi içinde her zaman çelişik bir durum doğurduğu sonucuna varılmaktadır. Modern endüstri çağı uygarlığının, parçalı çalışmayla birlikte, genel boş vakit ihtiyacına yol açacağı ve diğer yandan bu gereksinimler çerçevesinde, farklılaşmış somut ihtiyaçların da doğacağı varsayımı üzerinde durulmaktadır (Lefebvre, 2016: 18-32).

Özü itibarıyla, çalışma, boş vakit, aile yaşamı ve özel yaşamın bir bütünlük oluşturduğu bilinci vardır. Bu yapı taşlarını tarihsel süreç dâhilinde hareketlilik ve geçici niteliğini iyi belirtmek koşuluyla, küresel oluşumlar veyahut bütünlük dâhilinde incelemenin daha anlaşılır olması mümkündür. Sosyolojik bir çıkarımda bulunmak gerekirse; 'gündelik hayat eleştirisi', meslek yaşamını, aile yaşamını ve boş vakit faaliyetlerini, çok sayıdaki kesişimler içerisinde barındıran geniş bir alanı anlamlandırmaya çalışan bir soruşturmayı tahayyül etmektedir. (Lefebvre, 2012: 34-48). Modern kapitalist sistem, iş yaşamı ve gündelik yaşam üzerinde yarattığı ayrımlar üzerinden toplumsal alanı ekonomik ve politik anlamda yönetmektedir. Yaratılan bağımlılık ilişkileri sonucunda gündelik yaşamı oluşturan zamansal ve mekânsal boyutlar sistem tarafından tümüyle sömürleştirilmiştir.

Henri Lefebvre'in 'gündelik hayat' tarihsel izlenimlerine ve tanımlamalarına değinecek olursak; en başta 'modern dünyada', 'gündelik hayatın' anlamlandırılmasına başvurulmaktadır. Gündelik hayat, terk edilmiş bir uzay-zaman aralığında bir yer olarak görülememektedir. Ayrıca bireysel özgürlüğe, akla ve bireyin işbirliğine bırakılmış bir alan olarak da varsayılmamaktadır. Artık insanın sefaletinin ve büyüklüğünün ortaya çıktığı mekân da değildir söyleminde bulunur. Dolayısıyla artık toplumsal yaşamın akılcı olarak işletilen sömürleştirilmiş bir sektör olarak görülememektedir. Çünkü 'gündelik hayat' artık bir sektörden ziyade akılcı işletme ve eskisinden daha ustaca keşfedilmiş bir alan oluşumundadır. Asıl olarak 'gündelik hayat' itina ile incelenen bir 'nesne' konumundadır varsayımına varılmaktadır. Örgütlenmenin alanı; iradi ve planlı bir öz

düzenlemenin uzay-zamanı haline dönüşmüştür. Örgütlenen 'günelik hayatın' kapalı bir devre (üretim-tüketim-üretim) haline eğrilmesinden dem vurulur. Artık arzunun izi sürülmektedir. Gereksinimlerin bile tahmin edilmesi söz konusu olmamaktadır. Rekabetçi dönemdeki kendiliğinden oluşan öz-düzenleme süreçlerinin yerini bu olgular almaktadır. Böylece 'günelik hayat' kısa sürede sistematikleştirilen düşüncenin ve yapılandırıcı eylemin hedeflediği diğer sistemlerin altında gizlenen biricik yapı, kusursuz bir sistem haline gelmiştir. Vurgulanan sıfatlarla 'günelik hayat' örgütlenmiş ya da tüketimi yönlendirilmiş diye tanımlanan toplumun ve onun dekorunun, yani modernliğin temel yapıtaşı olacaktır. Ayrıca bu yapıtaşı Lefebvre'in temel tezlerinden birisi olan 'bürokratik yönlendirilmiş tüketim toplumu' tanımını kapsamaktadır. Bürokratik yönlendirilmiş tüketim toplumu gerçekliğin altında bulunan arzudan ziyade ve onun ötesinde, hatta altında duran akıl (diyalektik) veya kent-kentsel olan bir durum değildir. Bu amansız kısır döngüyü kırmak için bir stratejiye göre yürütülecek olan bir dizi edim -kuşatmalar, baskılar, dönüştürmeler- yoluyla 'günelik hayatın' ele geçirilmesi düşüncesidir (Lefebvre, 2016: 86-89).

Kapitalizmin 18. yüzyıl içerisinde kazandığı anlamın diğer yüzyıllara göre farklı oluşu üzerinde durulur; önceki yüzyılların durağanlığının ardından özellikle ilerleme, gelişme ve geleneksel dünyanın ağdalı yapısından kurtulmanın yolu açılmıştır (Marx, 1848: 112'den akt. Yırtıcı, 2009: 29). Geleneksel 'üretim-tüketim' süreçlerinin yerine yenilerinin gelmesiyle birlikte, insanların 'günelik yaşam' ideolojilerindeki tutumları erozyona uğramıştır. Meydana gelen oluşumlar ve öğrenilen edimler 'tüketim kültürünün' yayılmasına yol açmıştır.

Lefebvre'in düşüncesi izlendiğinde günelik, modernlik ve 'gastronomi' (mekân, yemek, sunum vb.) oluşumları arasında ortak nokta ortaya çıkmaktadır. 'Modernlik' ve 'güneliklik' içerisinde, her üç kavramın kesişim noktası geçici ve sıradan olanın şimdiki zaman içinde konu edinilmesidir. Aynı zamanda küreselleşen dünyanın yerel topografyalarında gastronomi mekânları sadece kültürel, sosyolojik ve antropolojik bir unsur olmanın ötesinde dönemin egemenlik ilişkilerinin birer temsil mekânı olarak ideolojik ve politik tasarrufların irdelenmesini gerektirmektedir. Çalışma bütünsel bakış açısıyla tüm bu alanları eleştirel perspektiften irdeleme amacını taşımaktadır.

John Thompson, *Medya ve Modernite* adlı eserinde 'modern toplumların' yükselişleriyle ilgili kültürel dönüşümlerin daha iyi analizlerinin yapılabilmesi için iletişim medyasının gelişimine ve etkisine merkezî bir yol vermek zorunda olduğumuzu ileri sürmüştür (Thompson, 2008: 127-130). İnsanlık tarihinin uzun bir döneminde çoğu toplumsal etkileşim biçimlerinin yüz yüze gerçekleştiği bilinmektedir. Bireylerin esas olarak ortaklaşa paylaştıkları fiziksel bir mekânda bir araya gelerek ve birçok sembolik biçimleri değiş tokuş etme yoluyla veyahut başka türlü eylemlere girişerek birbirleriyle etkileşim kurdukları belirtilmektedir. Esas itibarıyla geleneklerin öncelikle sözlü karakterde oluşuna dikkat çekilmektedir. Hakeza geleneklerin varlıklarını devam ettirmelerini, yüz

yüze etkileşim bağlamında gerçekleşen hikâye anlatma gibi etkinlikler yoluyla, devamlı bir yenilenme sürecine bağlı olduğu da aktarılan bilgiler arasındadır. Ayrıca geleneklerin coğrafi erişim koşullarında kısıtlandığı bilinmektedir. Geleneklerin yayılmasının belirgin nedeni arasında ise bireylerin bir mekândan diğerine fiziksel hareketler yoluyla ve yüz yüze girilen etkileşim sayılmaktadır (Thompson, 2008: 129).

İletişim medyasının kullanımı tarafından yaratılan etkileşimsel durum tipleri, üç tip etkileşimle anlatılmaya çalışılmaktadır. Bunlar: 'yüz yüze etkileşim', 'dolayimli etkileşim' ve 'yarı dolayimli etkileşim' olarak adlandırılmaktadır. 'Yüz yüze etkileşim', ortak bir arada bulunma bağlamı içerisinde oluşan, etkileşim içerisindeki katılımcı bireylerin o anda hazır olmaları ve ortak bir 'zaman-mekân' referansının paylaşılmasından kaynaklanan bir etkileşim modeli olarak tarif edilmektedir. 'Yüz yüze' etkileşimin genellikle iki yönlü enformasyon akışı içerdiği üzerinde durulmaktadır. Bunlar alımlayıcıları (en azından bir ilke olarak) üreticilere tepki verebilmesi ve üreticilerin bu tepkilerin alımlayıcıları olabilmeleri bağlamında söyleşmeleri (dialogical) üzerine kurgulanmasıdır. Aktarılan ve üzerinde durulan yüz yüze etkileşimin diğer bir özelliği olarak, katılımcıların iletileri aktarmak ve kendilerine aktarılanları yorumlamak için 'çoğul sembolik ipucu' kullanılmalarıdır. Kısacası bu etkileşim modelinde sözcüklerin, göz işaretleri ve jestlerle, kaş çatmaları ve gülümsemelerle, tonlama değişiklikleriyle tamamlanabilmesidir (Thompson, 2008: 131). Yüz yüze etkileşimin daha geleneksel ve ilk iletişim tipi olarak kabul edilebilir. Zamanın ve mekânın belirginliği ön plandadır. Özellikle Antik Yunan'da ve ilk 'gastronomi' oluşumlarında bu etkileşim tipinin belirgin özelliğini vurgulamakta fayda vardır. Bireyler daha fazla ve yüz yüze iletişime girerek belirgin bir zaman ve mekân diliminde, yemek yeme davranışlarını sohbetler eşliğinde yapmaktadırlar.

'Dolayimli etkileşim' tipi ve özelliklerine bakmak gerekirse, yüz yüze etkileşim tipinden daha farklı olduğu görülecektir. Dolayimli etkileşim mekân, zaman veya her ikisinin de bağlamından uzakta olan bireylerin enformasyon ya da sembolik içeriğin aktarılmasına imkân sağlayan (kâğıt, elektrik telleri, elektromanyetik, dalgaları gibi) teknik medyanın kullanılması olarak tarif edilmektedir. Yine yüz yüze etkileşimin ortak bir arada bulunulması bağlamında bir gerçeklik kazanması düşüncesi varken, 'dolayimli etkileşim' içerisindeki katılımcıların zamansal ve/veya farklı bağlamlarda yer aldıkları vurgulanmaktadır. 'Dolayimli etkileşim' tipolojisinde, katılımcıların aynı zamansal ve mekânsal referans sistemini paylaşmadıkları ve bu nedenle de kullandıkları aracısız ifadelerin muhatapları tarafından anlayacaklarını zannetmedikleri belirtilmektedir. İnsanların bir telefon konuşmasının başında kendilerini tanıtmaya gereği duymaları veya bir mektubun üzerine yer ve tarihinin konulması gibi örnekler verilmektedir. Dolayimli etkileşimde, katılımcıların fiziksel bir arada olmayla ilintili (jestler, yüz ifadeleri, tonlama gibi) bir dizi ipucundan yoksun kaldığı ve yazmayla ya da sesle bağlantılı başka ipuçları kullandıkları vurgulanmaktadır (Thompson, 2008: 132-133). Dolayimli etkileşim tipinin 'gastronomi' alanıyla bağlantısının kurulması icap ederse, insanların telefonlar aracılığıyla vermiş

oldukları yemek siparişleri yerinde bir örneklendirme olacaktır. Hakeza el ilanı ya da broşürün bulunmadığı, herhangi bir yemek firmasının ürününü sipariş etmek için üretici firma yetkilisiyle telefon üzerinden iletişim kurmak gerekli olacaktır. Tanıtımını, fotoğrafını ya da herhangi bir görselini görmediğiniz ve bilmediğiniz yemeğin, satıcı tarafından size yapılan sunumu, yemeğin sipariş edilmesi durumunu etkileyecektir. Satıcının samimiyeti veyahut ürün hakkındaki detaylı bilgilendirmesi, sizin için bir dizi ipucunun açığa çıkmasına neden olacaktır. Bu durumda da herhangi bir zaman diliminde ya da mekânında bulunmadığınız bir ürünü sipariş etme ya da etmeme durumuyla karşı karşıya kalmanıza neden olacaktır.

Üçüncü ve sonuncusu olan ‘yarı dolayimli etkileşim’ tipini incelemek gerekirse, tıpkı dolaylı etkileşim tipi gibi zaman ve/veya mekânda enformasyon ve sembolik içeriğin yaygınlaştırılmış varlığına dikkat çekilmektedir. ‘Yarı dolayimli etkileşim’³ olarak adlandırılan üçüncü etkileşim biçimi kitaplar, gazeteler, radyolar, televizyonlar gibi kitle iletişim medyası tarafından tesis edilen toplumsal ilişki türleri olarak tarif edilmektedir. Birçok anlatılarla ‘yarı dolayimli etkileşim’ modelinin zaman ve mekân boyunca genişletilebilir olacağına dikkat çekilmektedir. B. Thompson’un vurguladığına göre; ‘yarı dolayimli etkileşimin’ diğer iki tip etkileşim modelinden ayrılan iki farklı önemli noktası vardır. Bunlardan ilkinin, ‘yüz yüze’ etkileşim ya da ‘dolayimli’ etkileşime giren katılımcıların özgül ötekilere yönelmeleri olarak açıklanmaktadır. Bu etkileşim tipindeki katılımcıların özgül ötekiler için eylem ve ifade ürettiklerine dikkat çekilmektedir. Buna karşın ‘yarı dolayimli etkileşim’ durumunda ise sembolik biçimlerin, belirsiz sayıdaki potansiyel alımlayıcılar için üretildiği bildirilmektedir. İkincisi, ‘yüz yüze etkileşim’ ve ‘dolayimli etkileşim’ söyleşmeli bir doğaya sahipken, ‘yarı dolayimli etkileşimin’ iletişim akışının ağırlıklı olarak tek-yönlü olması bağlamında, monolojik bir özelliğinin bulunmasına dikkat çekilmektedir. Ayrıca ‘dolayimli’ ve ‘yüz yüze’ etkileşim biçimlerinin kişilerarası özelliği ve karşılık düzeyine sahip olmadığı vurgulanır. ‘Yarı dolayimli’ etkileşimin yine de bir etkileşim biçimi olduğunun altı çizilmektedir. Bireylerin iletişim ve sembolik değiş tokuş sürecinde birbirlerine bağlandıkları belirli bir toplumsal durumların yaratıldığı belirtilmektedir (Thompson, 2008: 133-134). Özellikle kitle iletişim araçları içerisinde yer alan ve yeni medya örneklerinde varlığını sürdüren birçok platformda ‘gastroonomi’ içerikli fazlaca ‘şeyler’ üretilmektedir. (*Blogger, Instagram, TV programları*) Ayrıca birçok görselin ve içeriğin bulunduğu yemek sipariş siteleri ‘yarı dolayimli etkileşimin’ ‘gastroonomi’ alanındaki en belirgin örneklerindedir. Bu tarz platformlar özellikle kararsız tüketiciler için iyi bir yönlendirme içermektedir. Yeni tat ve tecrübeler arayan bireyler için yine ‘yarı dolayimli etkileşim’ gereçleri iyi bir kılavuzluk görevi üstlenmektedir.

³ ‘Yarı Dolayimli Etkileşim’: Bu terimin Horton ve Wohl’un anlatımıyla benzerlik taşıdığı vurgulanır. Kitle iletişiminin kendilerinin “toplum ötesi etkileşim” olarak adlandırdıkları bir sosyal ilişkiler biçimine neden olduğu ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Thompson, 2008).

Sonuç olarak neoliberal kapitalist pazar ekonomisi gündelik yaşamları içerisinde çağdaş toplumların kültürel alanını gittikçe sömürgeleştirmektedir. Toplumsal bir varlık olan insanın hayatta kalmasını sağlayan yeme-içme, beslenme etkinlikleri başta olmak üzere, kişilerarası ilişki ve etkileşim biçimleri bu toplumsal sistem içerisinde tek taraflı bir rasyonalizasyon sürecinin ürünü olarak endüstrileşmiş, nicelleşmiş ve para ekonomisine eklenmiştir. Çağdaş toplumların gündelik yaşamının her alanda giderek simülasyon yasasına benzer bir şekilde kodlanmış iletilerden meydana geldiği ve insan davranışlarının da bunun içinde şekillendiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Philip K. Dick'in ünlü kitabındaki⁴ Deckard karakterinin elektronik bir koyun yerine gerçek bir hayvan sahibi olmasını istediği gibi belki de günümüzde ihtiyacımız olan, bir simülasyon tertibatının ürettiği sembolik evrenlerin ve bunun içindeki nesnelere sisteminin ötesinde doğa ve diğer insanlar ile gerçek bir ilişki yaşamaktır.

Toplumsal Bir Üretim Şekli Olarak Kentsel Mekân

Henri Lefebvre'in, *Mekânın Üretimi* adlı eserindeki 'mekân' hakkındaki tespitlerine baktığımızda, 'mekânın' siyasal bir alan olduğunu saptamaktadır. Ona göre 'mekân' stratejiktir. Mekânı anlamak için eski stratejilerin izlerini bulmak gerekir. Ayrıca mekân görüldüğünün aksine homojen değildir düşüncesini vurgular. Özü itibarıyla ise mekânın üretiminin herhangi bir metanın üretimiyle karşılaştırılabilir olacağının üzerinde durur. Ancak metaların üretimi ile mekânın üretimi arasındaki diyalektik bir bağın varlığına da dikkat çekmektedir. Mekân, tarihin ürünüdür. Maddi planlamanın, mali planlamanın ve mekân-zaman planlamanın bulunduğu yer olarak anlam kazanır düşüncesi hâkimdir. Filozof, mekânsal olanın zamansal olan karşısındaki önceliğini algılamıştır, düşüncesine vurgu yapmaktadır (Lefebvre, 2019: 14-15). Bu düşünce Marksist teorinin diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizm kavramlarında temel lenmektedir. Marksist teoriye göre içinde yaşanan toplumsal alan tarihsel bir dönemin verili zaman ve mekân örgütlenmesidir. Kapitalist üretim ve yeniden üretim süreçleri içinde yaşanan ekonomik, toplumsal ve siyasal konjonktürün ürünü olup, bu toplumsal ve kültürel sistemler gündelik yaşamlar içerisinde sıradan insanın hayatına sirayet etmektedir.

Lefebvre'in, 'mekân' üretimiyle alakalı analizlerini yorumlayan John Urry'nin söylemlerine bakılacak olursak, Lefebvre'in yapıtlarının çoğunu birkaç on yıl önce üretmiş olmasına karşın yakın zamanda *Mekânın Üretimi* (*The Pro-*

⁴ Philip K. Dick'in *Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi?* adlı kitabında Rick Deckard, yaşadığı dünyada yasa dışı kabul edilen 'replicant'ların emekli edildikten sonra uyutulup öldürülmelerinden sorumlu olan dedektiftir. Kendisinin de bir replicant olduğu düşünülen karakterin tek istediği elektronik koyunun yerine geçecek gerçek bir hayvan sahibi olmaktır. Daha sonra sinemaya da aktarılan ve 1982 yılında yönetmenliğini Ridley Scott'un yaptığı *Blade Runner* (*Bıçak Sirtı*) filmiyle büyük başarı kazanan eser, "future noir" türünün en önemli temsilcilerinden biridir.

duction of Space, 1991) ile gerçekten de etkili olmaya başladığını vurgular. Devam eden analizlerinde, mekânın yansız ve edilgen bir geometri olmadığını ileri sürer. Mekân üretilir ve yeniden üretilir ve bu nedenle mücadele alanını temsil ettiği üzerinde durur. Lefebvre'in, özellikle kapitalizm koşullarındaki mekân üretimiyle ilgilendiğine vurgu yapar. Zaman içerisinde farklı mekân biçimlerinin birbirini izlediği varsayımı üzerinde durmaktadır. 'Doğal' mekândan, 'mutlak'⁵ ve 'soyut'⁶ mekâna doğru bir yönelmenin varlığına dikkat çekmektedir. Soyut mekân, 'binyılın sonunda' oldukça olağanüstü 'yaratılmış mekânlara' yol açan kapitalist ilişkilerin yaşanıldığı yüksek nokta olarak anlam kazanmaktadır. Sonuç olarak ise doğa giderek toplumsal olandan kovulmaktadır, fikrine varılmaktadır (Urry, 2018: 47-48). Urry'nin açıklamaları izlendiğinde bu düşüncenin temeli 18. yüzyıla dayanan Aydınlanma Çağı ve modern dünya görüşünün bir tezahürü olduğu görülmektedir. Weber'in sosyolojik tahayyülünde vurguladığı gibi modern düşünce doğa ve toplumsal alanı rasyonel saikler üzerinden planlarken, ulaşılan noktada doğanın ve toplumsal alanın insan eliyle üretilmiş bir yapay veçhesi oluşmaktadır. Bu oluşan yapay alan aynı zamanda soyut mekânsal pratikleri de içerisinde taşımaktadır.

Henri Lefebvre bir toplumun 'mekânsal' pratiğinin kendi mekânını yarattığı düşüncesine sahiptir. Bu durum, asıl olarak her toplumun kendi normlarına göre özerk bir alan açtığı mekânsal bir pratiğin var olan kanıtıdır. Neo-kapitalist mekânsal örgütlenmeyi anlamlandırmaya çalışıldığında; gündelik gerçeklik (zaman kullanımı) ile kentsel gerçekliğin (çalışma yerlerini, 'özel' yaşam ve boş vakit yerlerini birbirine bağlayan güzergâh ve ağlar) algılanan mekânın içerisinde sıkı sıkıya birleştiği kanaati oluşur. Lefebvre (2019: 68) devam eden mekânsal kavramsallaştırmalarında şu tanımlamalara başvurmuştur:

"Mekân temsilleri", yani tasarlanmış mekân; bilgilerin, planlamacıların, şehircilerin, "parçalayan" ve "düzenleyen" teknokratların, yaşananı ve algılananı (sayılar üzerine bilgiççe spekülasyonların- "altın sayı", oran ölçüleri ve "kanonlar"-karıştırdığı) tasarlananla özdeşleştiren, bilimselliğe yakın sanatçıların mekânı olarak tanımlar. Bu, bir toplumun (bir üretim tarzının) içindeki egemen mekândır.

"Temsil mekânları", yani mekâna eşlik eden imgeler ve semboller aracılığıyla ya-

⁵ "Mutlak Mekân": Kendi nitelikleri nedeniyle seçilmiş olan (mağara ya da dağ zirvesi, su kaynağı ya da nehir) fakat kutsanmaları nedeniyle bu doğal nitelik ve özellikleri ortadan kalkan doğa parçalarından oluştuğu dile getirilmektedir. Mimari bir yeri doğa özelliklerinden çıkartarak, sembolizm aracılığıyla politikaya tahsis edildiği belirtilmektedir. Örneğin Yunan tapınağındaki yerel tanrı ya da tanrıça heykeli, Şintoist bir tapınakta içi boş ya da sadece bir ayna bulan mabet vb. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Lefebvre, 2009: 76).

⁶ "Soyut Mekân": Nesnelere olarak (*objectalement*), cam ve taş, beton ve çelik, köşeler ve eğimler, dolular ve boşlar, biçimsel ilişkileriyle birlikte, şeyler ve işaretler kümesi olarak işlev gördüğü üzerinde durulmaktadır. Soyut mekânlar, toplumsal pratikte toplumsal ilişkilerin yeniden-üretimini başlattığı alan olarak da tanımlanmaktadır. Bilgiye olduğu kadar iktidara da bağlı mekânlar olarak kabul görmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Lefebvre, 2009: 77).

şanan mekân, yani “oturanların”, “kullanıcıların” mekânları olarak tanımlanır. Bu, imgelemin değiştirmek ve sahiplenmek istediği, egemen olunan, dolayısıyla maruz kalan mekân olarak da adlandırılır.

John Urry mekânı zaman ve toplum üzerinden iki farklı şekilde analiz etmektedir. Urry, 1970’lerin sonu ve 80’lerde ekonomik açıdan neredeyse her yerin olağanüstü dönüşümü ve aynı zamanda toplumbilimler içindeki ekonomik politik yaklaşımlarını, yerin hızlı biçimde değişen ekonomik temelini kuramlaştırma ve araştırma gereğini beraberinde getiren canlılaşma bağlamaktadır. Ayrıca yere yani bir nevi mekâna ilişkin deneyimlerde ve yerin yapılanmasında politika ve kültürün merkezî konuma yerleştirilmesiyle birlikte 1980’lerin sonlarında yeniden yapılanma anlayışının değiştiği üzerinde durmaktadır (Urry, 2018: 13). Genel manası itibarıyla mekân algısı sürekli bir anlamlandırma durumundadır. Bu anlamsal bütünlük ise zamanın ruhuna uygun bir şekilde hareketlilik içerisindedir.

Lefebvre, kentin, gerçekliğin sıfır noktasından başlayıp sürecin (sanayileşme, kentleşme) tamamlanmasına kadar giden ‘mekânsal-zamansal’ ekseninin bu şekilde somut bir anlam kazanacağını vurgular. Genel itibarıyla kentsel mekânın karma, özel ya da üretim, tüketim ve boş vakit gibi farklı bileşenlerden oluştuğunu belirtmektedir. Kentte meydana gelen mekânsal ya da durumsal oluşumların, farklılıklar üzerinden inşa edilmesine ‘diferansiyel mekân’ adlandırmasını vermiştir. Açığa çıkan ve mekânın içerisine yerleşen farklılıkların, mekândan değil, mekâna yerleşenden, kent gerçekliğinde/kent gerçekliği tarafından bir araya getirilen ve yüzleştirilen şeyler olduğunu vurgulamaktadır. Karşıtlıklar, zıtlıklar, üst üste ve yan yana koyulmalar, mekânsal-zamansal mesafelerin yerini almaktadır düşüncesine vurgu yapmaktadır. Mekân (mekân-zaman), dönemler, alanlar ve hâkim faaliyetlerle beraber değişmektedir düşüncesine sahiptir. Bu nedenlerden dolayı kentsel mekânlarda oluşan üç tabakaya dikkat çekmektedir. Bunlar ise ‘kırsal mekânlar’, ‘endüstriyel mekânlar’ ve ‘kentsel mekânlardır’. Bu tabakalar, birbirinin üzerine gelen veya gelmeyen, birbiriyle çarpışan veya çarpışmayan, birbirini absorbe eden veya etmeyen mekânlar olarak ön görülür (Lefebvre, 2017: 117-120).

İdeolojik olarak şehirciliğin, toplumun bütün sorunlarını mekân sorularıyla ifade ederek tarihten ve bilinçten gelen her şeyi mekân terimlerine dönüştürdüğü üzerinde durulmaktadır. Lefebvre’in fikirlerine göre; toplum tatminkâr bir biçimde varlığını sürdürememektedir (Lefebvre, 2018: 61). Genel istemde bir tatminsizlik söz konusudur. Mekân ise bu tatminkâr durumları giderme noktasında bir patoloji işlevi üstlenmektedir. Asıl olarak şehir de dâhil olmak üzere toplumsal alanda yaşanan her şey mekân ve taşıdığı ideoloji üzerine kurulmaktadır. Mekân ise bütün bu oluşumların aktörü konumundadır.

Sosyolojik Görüş Açısıyla Gastronomi Kavramı

Belirli bir disiplin içerisinde hangi konuların temel meseleler olarak addedil-

diğini değerlendirmenin en etkili yollarından birisi, söz konusu disipline dair yapılmış araştırmaların içeriklerini incelemektir. Evrensel tabirle ‘gastronomi’ nitelemesi kavramsal manada belli bir disipline ait araştırmaları ve çalışmaları kapsamaktadır. Ülkemizde özellikle ‘gastronomi’⁷ sözcüğünün kavramsal manadaki söyleminin tartışmalara yol açması⁸, bu alandaki ve bölümdeki araştırmamızın seyrini beslenme ve yemek davranışları üzerinden yürütmemize yol açmıştır.

Afrika’da (Fildişi Sahili’nde), 1965-1970 yılları arasında yaşayan ve Abican’ın batısında ‘lagün’ olarak adlandırılan toplumlari inceleyen Marc Augé, ‘ben düşüncesinin’, ‘dünyasallaşmanın’ ve ‘aşırı bilgilendirme (enformasyon), tarihin hızlanması’ gibi durumların bir duygu uyandırmasına dikkat çekmektedir. Aşırı görüntünün bizi dünyanın daralmasına duyarlı kılmasına yol açtığını bildirmektedir. Nihayetinde göndermelerin, yazgıların ve izlenen yolların bireyselleşmesi, bizi her geçen gün çağdaş dünyanın sunduğu karmaşık ve bulanık gösteri karşısında biraz daha yalnız bıraktığına inanmaktadır (Augé, 2013: 7). Marc Augé’ye göre antropoloğun, bize göre sosyal bilimcinin uğraşı böylece belirginleşmektedir. Aynı zamanda hem ‘çağdaş’ deyimine tam anlamını kazandıran birleşme hareketliliğini hem de bizi her şeye rağmen çağdaşlığı çoğul olarak düşünmek zorunda bırakan tekil ve tikel olumlamaları açıklaması gerekliliğidir.

20. yüzyıldaki büyük gelişmeler arasında, genel bir şekilde yapılan toplumsal araştırmaların yerine daha ayrıntılı açıklamaları içeren çalışmaların belge ve analizlere dayandırılmasına vurgu yapılmaktadır. Geleneksel bir topluma bu anlamda bütüncül bir şekilde bakmak, nihayetinde gıda üretimi, dağıtımı, hazırlık ve tüketimindeki süreçlerin analizlerine daha fazla önem verilmesini sağlamıştır. Zira bunların bütün bir yaşam çerçevesinin gündelik ya da iklimsel temelde sağlanan karmaşık faaliyetleri içerdiği üzerinde durulmaktadır. Hakeza besin kaynaklarının teminat altında olmadığı ve kararsız nitelikteki toplumlarda, araştırmacıların incelediği toplumsal öznelerin, gündelik yaşamlarındaki besinlerle olan ilişki konularının daha belirgin olması belirtilmektedir (Beardsworth ve Keil, 2011: 16-17). Sosyoloji için yiyeceklerin üretimi, tüketimi ve bunu sağlayan organizasyon yapısının incelenmesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Başkaca besinlerin fizyolojik ihtiyacı karşılama sürecindeki rolünden ve bireylerin statü inşası sürecinde yerine getirmeye çalıştığı fonksiyonlara da

⁷ ‘Gastronomi’: Yemeği iyi yeme merakı, sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. TDK: “Frenkler yemek pişirme sanatına, güzel, leziz ve ustalıkla yemeklerle uğraşmaya gastronomi diyorlar” İsmet Özel.

⁸ AK Parti Genel Başkan Vekili Numan Kurtulmuş, “gastronomi” kelimesinin kullanılmasını istedi. Kültür ve Turizm Bakanlığı döneminde gastronomi ifadesinin kaldırılması konusunda çok uğraştığını ama başaramadığını aktaran Kurtulmuş, şöyle konuştu: “Allah rızası için şu ‘gastronomi’ lafını da bir kaldırmamız lazım”. Ayrıntılı bilgi için bkz: (İnternet Haber, 3 Kasım 2019) ve (Habertürk, 3 Kasım 2019).

önem verilmektedir. Mutfak etkinliğinin iki düzeyi vardır. Biri maddenin kendisini (mutfakta hazırlanmış olan şey), diğeri ise çevresi, yani gerçekleşmesinin üstünde olan şeyi: besinlerin üretimi ve ticarileşmesi, tekniklerinin genel düzeyler ve toplumsal kurumlar üzerinde durulmaktadır. Bu iki etkinliğin ise yemek kültürünü oluşturduğu düşünülmektedir (Boudan, 2006: 13'ten akt. Beşirli, 2002: 11). Bu iki düzey üzerinden hareket edildiğinde mutfak etkinliği Marksist bakış açısından ideolojik bir alan oluşturmaktadır. Gerek besinlerin üretimi gerekse sunumu aşamalarındaki bilimsel ve teknik bilgi ile kurumsal yapılanmalar Marksist teorideki alt yapı ve üst yapı kurumlarına işaret etmektedir. Teknik bilgi ideolojik bir alan olarak alt yapıyı oluştururken, besinin sembolik değeri ve kültür içerisindeki sunum pratikleri ise üst yapıyı işaret etmektedir.

Beardsworth ve Keil (2011) besin ve yemek yeme çalışmalarının sosyolojideki hâkim eğilime dâhil edilmesini sağlayacak iki temel yol üzerinde dururlar. İlki var olan sosyolojik meselelerin aydınlatılmasına yönelik belirli bir hedef dâhilinde gıda üretim ve tüketiminin analizlerini içermektedir. Dolayısıyla besinlerin paylaşım ve tüketim örüntülerinin analizi, toplumsal farklılaşma boyutlarının (toplumsal cinsiyet, yaş ve sınıfın) gündelik yaşam deneyimlerindeki davranışlarının dışı vurulduğu yolları göstermek için etkili bir şekilde kullanıldığı vurgulanır. İkinci ise benzer şekilde, gıda üretim ve dağıtım süreçlerinin analizlerini de son derece rasyonelleşmiş, sermaye ve yoğun ekonomik sistemlerin işleyişini aydınlatmak için kullanılmasını bildirmektedir. Bütün bunların sonucunda görülmelidir ki besin alımı vazgeçilmez fizyolojik bir gereksinim olmasına karşın, yemek yeme, temel fizyolojik boyutlarının ötesinde bir eylem olarak algılanmaktadır. Oldukça bariz bir şekilde görülmelidir ki yemek yeme eylemi, bir dizi girift fizyolojik, psikolojik, ekolojik, ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel süreçlerin kesiştiği bir noktada yer alır denir ve bunun üzerinde uzlaşılır (2011: 20-21).

Tarihsel ve toplumsal değişmelere bağlı olarak çağımızda beslenme ve yemeğin fizyolojik bir gereksinim olmaktan çıkartılarak büyük bir endüstriyel yapıya dönüştüğü görülmektedir. Buna bağlı olarak ise insan ilişkilerinin vazgeçilmez bir parçası haline geldiği vurgulanmaktadır (Akarçay, 2016: 17). Dolayısıyla bireyin toplumsallaşmasına yol açan bir araçsallığı da içerisinde barındırmaktadır. Bu noktadan sonra kuramsal temeller üzerine konumlandırılan ve sosyolojik yaklaşımları içeren analizler çerçevesinde gıda ve beslenme yaklaşımlarına değinmek gerekecektir:

'işlevselci yaklaşım'⁹, toplumu canlı bir vücut gibi organik bir sistem arasındaki analogiye dayandırmaktadır. Tıpkı vücudun, canlı sistemin yaşamını sürdü-

⁹ 'işlevselci Yaklaşım': Emile Durkheim'in çalışmaları referans alınmaktadır. Temel manada Fransız sosyolojisinin teorik yönlerinden ve verilerin doğrudan toplanması öne çıkarılarak farklı kültürlerin onların içerisinde yaşayarak yani başka bir deyişle alan çalışmasına katılarak deneyimlenen metodolojik yöntem olarak adlandırılmaktadır. Davis (1966), Merton (1984) ve Parsons (1951) sosyolojideki bazı öncüleridir (Goody, 2013: 24).

rebilmesindeki her birimin kendi eşsiz ve vazgeçilmez rolünün bulunduğu bir vurgu yapılmaktadır. Özel organların düzenli birlikteliği olarak görülmesi gibi toplumlar da sosyal sistemin devamlılığını bir dizi kurum ve niteliklerinin düzenli bir bütün olarak işlemlerini ön koşul olarak görürler. İşlevselci görüş doğrultusunda besin ve yemek yeme davranışları üzerine bir dizi soru sorulmasının mümkün olabileceği bildirilmektedir (Beardsworth ve Keil, 2011: 102-103):

Gıda üretimi, dağıtımı ve tüketimi gibi alt sistemler nasıl bir örgütlenme içerisinde bulunmakta ve bir bütün olarak işleyen sosyal sistemin devamını sağlamada ne gibi bir katkıları olmaktadır? (Bu tür soruları sormak, işlevselciliğin temellendiği organik analogiyi görünür kılar ve bu anlamda toplum, kendi kendini besleyen ve vücudunda besinlerin dağıtımını yapan bir süper organizma olarak görülebilir).

Yukarıda belirttiğimiz gizil işlevlerin yanında besin sistemi içerisindeki işlevsel olmayan olguları tanımlayabilir miyiz? İşlevsel olmayan unsurlar nasıl ortaya çıkıyor? Bir bütün olarak toplumsal sistem için sonuçları neler?

'Yapısalcı yaklaşım'¹⁰, Levi-Strauss'un insan düşüncesinin yapısını, hatta insan zihnini, "l'esprit humain"i incelediği düşüncesi üzerine kurgulanmaktadır. Daha da açık ifade etmek gerekirse; yüzeysel yapının diğer yönlerini incelemekten daha ziyade, 'derin yapının' içerisine bakılmaya çalışıldığı vurgulanmaktadır. Yapısalcı yaklaşımın temel itkisi toplumsal kurumların birbirine kenetlenen doğasını incelemek olduğu söylenmesine rağmen, araştırmacıların genellikle altta yatan kaideleri bulmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Levi-Strauss'un 'mit' üzerine yapmış olduğu çalışmada yemeğin çiğ durumdan pişmiş duruma dönüştüren ateşin rolünü incelediği aktarılır. Ayrıca Levi-Strauss'un 'yiyeceğin' dönüşümünü incelerken ateşi, sadece mitsel anlatılarla değil, yemeğin hazırlanış süreci bağlamında da başat bir unsur olarak ortaya koyduğu bildirilmektedir (Goody, 2013: 30-31).

Levi-Strauss, yemek sosyolojisi üzerine yaptığı çalışmada; içsel/dışsal (yerel/egzotik yemekler), merkezî/çevresel (ana/eşlik eden ya da garnitür yemekler) yahut göze çarpan/dikkati çekmeyen (keskin tadı olan ağır/mideye dokunmayan hafif yiyecekler) gibi ikili karşıtlıklar üzerinden İngiliz ve Fransız mutfağını karşılaştırarak iki kültür ve toplum arasındaki farklılıkları ortaya koymuştur (Yetişkin, 2009: 247'den akt. Akarçay, 2016: 51). *Anthropolige Structurale*'de (1963: 86) yayımlandığı aktarılan ve Levi-Staruss'un yemek pişirmenin sosyolojisiyle ilgili ilk girişimi olduğu söylenen çalışmada, İngiliz ve Fransız mutfağı arasındaki farkı yorumlarken, ikili kategorilerden oluşan bir tablo kullanır. Amacı soyut düzeyde karşılaştırmalı bir çalışma yapmaktır. Seçtiği özellik-

¹⁰'Yapısalcılık' (*Structuralism*): Yapısalcı yaklaşımının temeli, toplumsal gerçekliğin genelde dalgalanan ve değişen görünüşlerinin arkasında yatan temel yapıları görebileceğimiz bir düşünce olarak değerlendirilir. Buradaki model, Saussure'un yapısal dilbilimi ve bir dilin anlamlar üreten seslerin birleşimini yönlendiren bir dizi temel kuralla betimlenebileceği nosyonu olduğu üzerinde durulmaktadır. Levi-Strauss'a ve genelde göstergebilime göre temeli oluşturan bu yapılar, çevremizdeki dünyayı onlar temelinde düzenlediğimiz zihin kategorileridir. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Marshall, 2005).

leri karşıtlık kurmak için kullandığı bildirilir (Goody, 2013: 32):

Tablo 1. Levi-Strauss, İngiliz ve Fransız Mutfağı karşılaştırması

	İngiliz Mutfağı	Fransız Mutfağı
İç kaynaklı / dış kaynaklı	+	-
Merkezî / çevresel	+	-
Belirli / belirsiz	-	+

Yapılan çalışma neticesinde, İngiliz mutfağında ana yemeklerin dış kaynaklı malzemelerden yapıldığı bildirilmektedir. Ayrıca görece yavan bir biçimde hazırlanan yemeklerin, egzotik eklemelerle süslediği gözlemlenmektedir. Bütün bu süreçlerde farklılaştıran bütün değerlerin güçlü bir şekilde belirginleştiği vurgulanır. (Örnek olarak çay, meyveli kek, portakal marmeladı, porto şarabı gösterilmektedir). Bunlara karşılık Fransız mutfağında iç kaynaklı ya da dış kaynaklı kategorisinin zayıfladığı veyahut ortadan kalktığı görüşü belirmektedir. Eşit şekilde belirgin ayırt edici özelliklerinin hem merkezî hem de çevresel bir pozisyonda birleştiği sonucuna varılmaktadır (Goody, 2013: 32). Yapısalcı yaklaşım, toplumu ve kültürü dikotomik kavram çiftlerine indirgeyerek dünyayı anlamlandırırken kültürün bir parçası olan yeme-içme etkinliklerini de bu şekilde sorunsallaştırmıştır.

'Gelişimsel yaklaşım'¹¹, Stephen Mennell¹² tarafından ve esasen Norbert Elias'ın 'toplumsal süreç kuramı' ile 'uygarlaşma süreci' kavramlarından geliştirildiği dile getirilmektedir. Elias'ın 19. yüzyıl sosyolojik gelişim kuramlarından "toplumsal dönüşümleri odak şeklinde görme" ve "bu değişimlerin tabi olduğu yasaları arama" anlayışı olarak da adlandırılmaktadır (Hammer, 2000: 80'den akt. Akarçay, 2016: 68). Mennell'in yemek sosyolojisine en esaslı katkısı olarak Fransa ve İngiltere'deki tat ve yeme etkinliklerinin karşılaştırmalı bir çalışması olarak değerlendirilir. Bunun ise açık bir şekilde 'gelişimsel teorisinde' yer al-

¹¹'Gelişme sosyolojisi' (sociology of development): Toplum kuramının ve toplum analizinin, geç kalmış bir geçiş süreciyle kapitalist sanayileşme yoluna girmiş olan toplumlara (genellikle Üçüncü Dünya'daki toplumlara) uygulanmasıyla ortaya çıkan bir terim olarak adlandırılmaktadır. Gelişme sosyolojisi, özellikle gelişmenin sınıf ilişkileri ve köylülük ile kentli yoksullar gibi toplumsal gruplar üstündeki toplumsal etkileri üzerinde durduğu aktarılmaktadır. Gelişme araştırmaları, savaştan sonraki dönemde ayrı bir araştırma alanı olarak kendisini gösterdiği ve sömürgeci dönem sonrası dünyadaki siyasal ve iktisadi gelişmeye daha fazla ilgi duyulmasıyla birlikte anıldığı vurgulanmaktadır. Gelişmeyle ilgili ilk sosyolojik açıklama, daha az gelişmiş ülkelerin, Batı kapitalizminin iktisadi ve toplumsal sistemini taklit etmeleri koşuluyla sanayileşmiş dünyayı eninde sonunda yakalayacağını öngören modernleşme kuramı olarak değer görmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Marshall, 2005).Mutenalaştırma

¹²Stephen Mennell: 'Gelişimsel Yaklaşım'. Norbert Elias: 'Uygarlaşma Süreci'. Erhan Akarçay, gelişimsel yaklaşımın içerisindeki bu ayrıma dikkat etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Akarçay, 2016).

diği değerlendirilmesinde bulunulur (Mennell 1985'den akt. Beardsworth ve Keil, 2011: 112).

Gelişimsel bakış açısına göre toplumlar işlevselci bakış açısının tersine statik değil, dinamik olarak ve sürekli bir değişim halinde ele alınmaktadır. Elias'ın yaptığı da toplumsal gelişmeyi 'çift kutuplu' olarak düşünmektedir. Bu çerçevede toplumsal gelişme süreci geriye dönüşmesi mümkün bir süreç olarak değerlendirilir. Uyarlaşma yönündeki ve karşıt yönündeki süreçlerin bir birleşimi olarak algılanmaktadır (Hammer, 2000: 80'den akt. Akarçay, 2016: 68).

Uyarlaşma sürecinin önemli etkilerinden birisi olarak, bireylerin üzerindeki dışsal sınırlandırma uygulamalarının giderek içselleştirilmiş birtakım sınırlandırmalara yani bireylerin kendi kendilerine uyguladıkları sınırlamalara doğru olan dönüşümü üzerinde durulmaktadır. Bu dışsal olandan içsel olana doğru gelişen değişim sürecinin, yeme etkinlikleri de dâhil olmak üzere toplumsal hayattaki birçok şeyi etkilediği vurgulanmaktadır. Bu durumunun, Mennell'in besinle ilgili, vejetaryenlikten yeme bozukluğuna kadar farklılaşan birtakım olguları açıklama olanağına sahip, 'İştahın uyarlaşması' kavramına yönelttiği düşünülmektedir. Mennell'in çalışması, Elias'ın temsili ve toplumsal kaynaklı yaklaşımının, gelişen iki mutfak kültürü arasındaki benzerlikleri ve zıtlıkları anlamak adına girişimle hırslı bir çaba olarak görülmektedir. Bu esas itibarıyla besinlerin veya toplumsal durumların, kültürel, ekonomik ve siyasi uzlaşımların veya rekabetlerin içerisindeki fikirlerin, ilgili gelgitlerin zaman içerisinde nasıl değiştiği sorusu en önemli sorunsal olarak değerlendirilmektedir (Beardsworth ve Keil, 2011: 113).

Beslenme ve yemek yeme davranışları sadece fizyolojik ihtiyaçların giderildiği ve yaşamsal boyutunun oluşturulduğu bir etkinlik değildir. Kültürel ve de kimliksel durumların ifadesi konusunda bir araçsallığı barındırır. Kültürün diğer birçok öğelerin sembolleşmesinde taşıdığı anlamlar gibi beslenme ve yemek yeme davranışları da kendi içerisinde meşru bir alan oluşturma çabası içerisinde. Bu alanlar primitif bir toplumda gıdanın elde edilmesinden tüketilmesine kadar geçen sürede gündelik yaşamın ritimsel ve mitsel boyutlarıyla ilgilidir. Bugün gastronomi adı altında incelenen yeme içme kültürü ise tüketim toplumunun ve neoliberal piyasa ekonomisinin içerisinde konumlanmıştır. Gıdanın elde edilme süreçlerinde ve hazırlanması ile tüketilmesindeki otomasyon süreçleri giderek yemeğin sembolik anlamını tüketim toplumunun ve kimliğinin reçetelerine eklenmiştir.

Kapitalizmin Uzam ve Zaman Etkileşiminde Üsküdar'ın Gastro-Kültürü

İlbey Ortaylı şehir ve kültür perspektifinde İstanbul'u, özelinde ise Üsküdar'ı anlatırken, Üsküdar'ın özgün ağırlığına dikkat çeker. Üsküdar'ı, İstanbul halkının kendi sakinlerinin hatta yönetiminin bile İstanbul'dan saymadığını vurgular. "Üsküdar her zaman Üsküdar'dı" der. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Üsküdar'ın ayrı bir vilayet olarak örgütlendirilmiş bir yapıya sahip olduğunu,

ancak vali tayin edilmeyip İstanbul vali muavinlerinden birinin yönetimine bırakılışına dikkat çekmektedir. İstanbul halkının Üsküdar'ı her zaman büyük şehrin gürlüğü ve rezaletinden kaçılacak bir melce olarak gördüğü bildirilmektedir. İstanbul'un doyumsuz akşam manzaralarının seyredilebileceği en güzel yanı olduğu üzerinde durulmaktadır. Hele ki Üsküdar geleneğinin, mahalle hayatının, dinî kurumlarının, İstanbul hayatının vazgeçilmez bir parçası olduğu düşüncesi hâkimdir. Üsküdar'ın uçsuz bucaksız Asya'nın İstanbul'a açılan kapısı olduğu ve iki bin yıldır kervanların, hacı kabilelerinin Uzakdoğu ülkelerinden, Kudüs'ten, Mekke'den galip Balkanlar'a geçişinin son bir durağı olduğu vurgulanmaktadır (Ortaylı, 2010: 96).

19. yüzyıl ortalarında Şirket-i Hayriyye'nin kurulmasıyla Boğaz köylerine ulaşımın kolaylaşması sayesinde, Boğaz'ın iki yakasında da büyük artışa neden olduğunun üzerinde durulmaktadır. Beylerbeyi Sarayı ve Kuleli Kışlası'nın anıtsal ölçekli kâgir kütleler olarak Üsküdar sahiline önem atfettirmesi, Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy, Vaniköy ve Kandilli'de kıyı şeridinin gelişmesini hızlandıran nedenler arasında gösterilmektedir. Kuzguncuk'ta Fethi Ahmed Paşa Yalısı, Beylerbeyi'nde Hasib Paşa Yalısı, Çengelköy'de Sadullah Paşa Yalısı, Kandilli'de Kıbrıslı Yalısı başta olmak üzere devlet ileri gelenlerinin yalıları, kıyı boyunca sıralanan iskeleler, karakol binaları, çeşmeler, küçük ölçekli cami ve mescitlerin arasından hızlı yükseldiğinin sonucuna varılmaktadır. Üsküdar'ın Boğaziçi'ndeki görünümünün, bu dönemlerde haremlik ve selamlıkları, hammamları, bahçeleri, koruları ve kayıkhaneleri ile ayrı birer dünya olan yalılarla şekillendiği vurgulanmaktadır (Çelik, 2014: 586).

Ahmet Mithat Efendi'nin bazı romanlarının mekânı olarak İstanbul'un belirlendiği ve ayrı bir alt başlık olarak da Üsküdar'ın yer aldığı vurgulanmaktadır. Romancının Üsküdar'ı bir mekân olarak anlattığı ve 19. yüzyılın atmosferini başarıyla yansıttığının altı çizilmektedir. *Vah* adlı romanında Bağlarbaşı, İstanbul'un eğlence mekânıdır. Aktarılan bilgilere göre *Felâhun Bey ile Rakım Efendi* romanında da Beyoğlu'nun karşısındaki Üsküdar vurgusuna dikkat çekilmektedir. Üsküdar'ın sahil semtleri hariç Bağlarbaşı, Çamlıca gibi yerlerin 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yerleşime açıldığı ve gözde mekânlar haline gelmeye başladığı dile getirilmektedir. Yine Bağlarbaşı, Millet Bahçesi, Osmanlı Tiyatrosu ve Çamlıca gibi yerler Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında Üsküdar'daki eğlence mekânları olarak değerlendirilmektedir. Dar sokaklar ve iç içe ev tasvirlerinin bulunduğu mekânlar, Üsküdar'ın Şemsipaşa semti olarak adlandırılmaktadır. Kuzguncuk'un ise 19. yüzyılın başlarında bağ bahçeleriyle anıldığına dikkat çekilmektedir (Korkmaz, 2014: 376-378).

İlbey Ortaylı'nın tasvirlerindeki Üsküdar'a geri dönecek olursak; Kız Kulesi'ne dönülüp sahildeki Şemsipaşa Camii, arkasındaki Üsküdar Meydanı ve tepelere doğru uzanan yeşillikler arasındaki konakları bir geniş tiyatro sahnesine benzetmektedir. Ayrıca Edmondo de Amicis'in de bu söylemler üzerinde önceki yüzyılda durduğunu belirtmektedir. Üsküdar'da sokaklara daldığınız zaman 2000 yılın soylu şehrinin kalıntılarına rastlarsınız, söylemine başvurmaktadır.

Birçok kötü şeye rağmen yer yer var olan güzelliklerin 'buradayız' diyerek dikkatleri üzerine çektiğini dile getirmektedir. Bu manzaraların Üsküdar'ın 1960'lı yıllara kadar var olan havasının bir kanıtı olduğunu vurgulamaktadır. Az da olsa bu tarihi duyarlılığın geçmişe bir seyahat imkânı verebildiğini dile getirmektedir. İlbey Ortaylı, Üsküdar için "dingin ve dinlendirici İstanbul'dur" söylemine başvurmuştur. Bugün dahi mahalle hayatı ve komşuluk ilişkilerinin sıcaklığına dikkat çekmektedir. Ayrıca Üsküdar çarşısını gezenlerin damak zevklerine düşün olduğunu dile getirmektedir. Özellikle *Kanaat Lokantası'nın* Üsküdar'da oluşuna dikkat çekmektedir (Ortaylı, 2010: 99).

Geleneksel Türk ve Osmanlı mutfak kültürü üzerine araştırmalar yapan Artun Ünsal, "ne var ki İstanbul'un geleneksel çarşı-sokak mutfağı kültürü gücünü koruyordu" söylemine başvurarak Tophane, Eyüp ve Üsküdar gibi semtlerde yoğunlaşan geleneksel kebab evlerinin bir zamanlar varlığına dikkat çekmektedir. 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan döner kebabçı dükkânlarında, göreceli pahalı fiyatlar olmasına karşın, kentin işlek caddelerinden geçenlerin ilgisini çektiğini ileri sürmektedir. Diğer bir nokta ise 'sokak satıcıları' olarak nitelendirilen seyyar pilavcı, muhallebici, zerdeci, tatlıcılar gibi çorbacı, kokoreççi, kızarmış kuzu kellecilerin yanı sıra işkembe ve paça çorbası satan dükkânlarda dar gelirlili müşterilerin hiç eksilmediği bildirilmektedir (Ünsal, 2010: 399).

Artun Ünsal'ın dile getirdiği ve 'sokak satıcıları' olarak değerlendirdiği seyyar pilavcı, çorbacı ve kokoreççi olarak belirtip sıraladığı satıcıların, Üsküdar ve Beşiktaş ilçelerinde yaygın bir şekilde var oluşları gözlemlenir. Artık birçoğu seyyar satıcılıktan ziyade yerleşik konumdadır. Ayrıca dikkat edilmelidir ki eskiden dar gelirlili tüketicilerin tercihi olan 'sokak lezzetleri' artık günümüzde daha yüksek ücretler karşılığında tüketilen lezzetler konumdadır. Kuzu kokoreç, beyran ve işkembe çorbaları en belirgin örneklerdir. Boğaz'ın iki karşı yakasındaki Üsküdar ve Beşiktaş ilçeleri yemek tüketimi konusunda birbirlerini takip eder niteliktedir. Özellikle Üsküdar Çengelköy, Beşiktaş sahil boyunun yemek tüketim ve alışkanlığı konusunda ciddi bir kopyasıdır. Fakat Üsküdar çarşının oturmuş yemek kültürü ve tarihsel bağları, Beşiktaş çarşıya oranla daha kuvvetli ve belirgindir. Üsküdar çarşı içerisinde bulunan Bolu Lokantası, klasik lokma tatlısı yapan mekânların varlığı ve birçok baharatçı esnafının konumlanması bunların örneklerini teşkil eder. "Restoran açılış savaşında tanktır çünkü her daim eski yeme alışkanlıklarını ezmekte ana vasıta olmuştur. Paket servisi ise bu savaştaki gerilladır" (Zeldin 1983: 147'den akt. Beardsworth ve Keil, 2011: 169).

Eski İstanbul'un damak zevkinin hissedildiği ve yaşanıldığı yerlerin en başında Üsküdar ilçesinin merkez çarşısında ve çevresinde konumlanan lokantalar gelmektedir. Bunların en bilineni *Kanaat Lokantası'dır*. *Kanaat*'in ilçenin, İstanbul'un ve hatta ülkenin sınırlarını aşan dillere destan lezzetleri vardır. Richard Tillinghast, kadim bir şehrin hikâyesini, yani İstanbul'un tarihini, kültürünü ve yaşamını anlatırken, *Kanaat Lokantası'ndan* bahseder ve şunları dile getirir (2017: 283):

Kanaat'ı her gelişimizde aynı buluyoruz. Daima müşterilerle doludur, ama mekân o kadar geniştir ki masa bulmak için beklemek zorunda kalmazsınız. Lokantaya girerken ilk önce tatlıların sergilendiği büyük cam dolabın önünden geçersiniz, böylece yemeğinizin sonunu hangi tatlıyla bitireceğinizi planlamaya başlayabilirsiniz. Tatlıların bulunduğu dolabın hemen ilerisinde soğuk yenen, etsiz, zeytinyağıyla hazırlanmış, kabak, yaprak ve biber dolmaları, ezmeler, enginar, soğuk domates dolması, beyaz peynir ve zeytinler, yoğurtlu yiyecekler gibi zeytinyağlı seçenekleri bulduran dolaba gelirsiniz. Yemeğime, baharatlarla çeşnilendirilmiş ekmeğe üzerine sürülen ve iştah açıcı olarak alınan iki çeşit ezme, patlıcan ezmesi ve acılı ezmeyle başlıyorum. Patlıcanın pürüzsüz soğukluğu biberin acılığını güzelce dengeliyor.

Görsel 1. Kanaat Lokantası'nın seyyar arabası (Ünsal, 2010: 391)

Üsküdar açısından bakıldığı zaman, merkezinin ve çarşı etrafını oluşturan mekânsal oluşumların geleneksel 'gastro-kültür' yapısını yansıttığı gözlemlenebilir. Fakat bugün İstanbul genelinde ve Üsküdar özelinde tek bir 'gastro-kültür' oluşumları, mekânları ve merkezlerden bahsetmek mümkün değildir. İlçe içerisinde neredeyse her önemli tarihî ve kozmopolit semtin çevresinde oluşan 'gastro-kültürel' ile mekânsal oluşumlar dikkat çekmektedir. İç kısımlarında Koşuyolu, Acıbadem, Altunizade, Çamlıca, Kısıklı gibi yerleşim yerlerinde birçok 'gastro-kültürel' oluşumlara denk gelmek mümkündür. Örneğin Üsküdar'ın merkezinde bulunmayan Starbucks şirketine ait şubelere, Üsküdar'ın son zamanlarında cazibe merkezi konumuna gelen ve kozmopolit yapısını bünyesinde barındıran Koşuyolu ile Altunizade semtlerinde rast gelmek mümkündür. Ayrıca Koşuyolu (bir kısmı Kadıköy sınırları içerisinde bulunmaktadır) semtinde birden fazla Starbucks şubesi bulunmaktadır.

Üsküdar'ın iç kesimlerindeki 'gastro-kültürel' oluşumların fazlalık ile benzerliği, Üsküdar'ın sahil şeridinde de benzer özellikleri yansıtmaktadır ve fark-

lılık göstermemektedir. İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasından Marmara Denizi'ne açıldığı bölgesi olan Salacak ve güney tarafında yer alan Harem'e kadar uzanan sahil şeridi boyunca birçok cafe, restoran ve lokantaya denk gelmek mümkündür (Üsküdar-Harem Sahilyolu Caddesi). Hatta *Nevmekan* adlandırmasını alan kitap-cafe tarzında tasarlanan ve kiraathane olarak da anılması sağlanan 'gastro-kültürel' oluşumlar gözlemlenmektedir. Diğer kısmında ise Üsküdar iskelelerinden başlayan, Beylerbeyi ve hatta Beykoz ilçesi boyunca uzanan sahil şeridi boyunca (Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy, Kuleli, Vaniköy, Kandilli) pide, kokoreç, pilav, balık, köfte, yeni usul lokma, börek, çikolata kahve vb. daha fazlasını sayamadığımız çok daha fazla 'gastro-kültürel' oluşumlara rastlamak ve ulaşmak mümkündür.

Gündelik Hayatın Kapitalist Örgütlenme Sürecinde Gastronomi Mekânlarının İdeolojik Analizi

"Gündelik hayat nedir?" sorusunun yanıtı parçalı, çok anlamlı veya sosyolojiktir; beslenmedir, giyimdir, eşyadır, evdir, barınmadır, komşuluk ve çevredir, tarih ve ekonomi-politiktir. Ayrıca tüm bu yanıtlar mevcut bilimlerin akılçılık ideolojisinin birer parçasıdır. 'Gündelik hayat' modernlikle birleşen şeydir. Modernlik parlaklık, paradoks, teknik veya dünyevilik tarafından damgalanmış şeylerin bir özelliği olarak yeniliğe işaret etmektedir (Tutar, 2015: 52). Açıklamalar takip edildiğinde gündelik hayatın girift yapısı gözlemlenmektedir.

Lefebvre'in düşüncesi izlendiğinde gündelik, modernlik ve 'gastronomi (mekân, yemek, sunum vb.)' oluşumları arasında ortak nokta ortaya çıkmaktadır. 'Modernlik' ve 'gündeliklik' içerisinde, her üç kavramın kesişim noktası geçici ve sıradan olanın şimdiki zaman içinde konu edinilmesidir. Aynı zamanda küreselleşen dünyanın yerel topografyalarında gastronomi mekânları sadece kültürel, sosyolojik ve antropolojik bir unsur olmanın ötesinde dönemin egemenlik ilişkilerinin birer temsil mekânı olarak ideolojik ve politik tasarrufların irdelenmesini gerektirmektedir. Çalışma bütünsel bakış açısıyla tüm bu alanları eleştirel perspektiften irdeleme amacını taşımaktadır.

Tüm bu çabaların işleminde neoliberal dönemin küresel koşulları içerisinde kitle iletişim araçlarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Reklamcılık kampanyaları, televizyon ve sinema Guy Debord'un *Gösteri Toplumu* yapıtında dile getirdiği gibi bütünleşik bir gösteri toplumunun oluşmasını ve buradaki temel etkinliğin de tüketim üzerinden örgütlenmesini sağlamaktadır. Bauman'ın tüm yapıtlarında ortak olan küreselleşme olgusu, tüketim toplumu ve post-modern kültüre ilişkin açıklamalar bu yapı içerisinde anlam kazanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın yöntembilimsel temeli eleştirel bakış açısına dayanmaktadır. Bu bağlamda sosyoloji alanında mekân kavramının sosyal bilimlerin araştırma

nesnesi haline gelmesinde öncü rolü olan Henri Lefebvre'in görüşleri ve modern kentsel kültürleri anlamada işlevsel bir kuramsal çerçeve sunan kültürel çalışmalar ekolü çalışmanın metodolojik çerçevesini oluşturmaktadır. Oluşturulan bu paradigma üzerinden kültürel alanı betimleme çabasında olan çalışmada 'Nitel Araştırma Desenleri' içerisinde bir topluluk ya da kültür grubunun yaşam şeklini tanımlamaya çalışan etnografik bir yöntem temelinde 'yarı yapılandırılmış mülakat (görüşme) soruları'¹³ ile gastronomi mekânları eleştirel bir çerçevede değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Araştırma kapsamında Üsküdar ilçesinin çarşı bölgesindeki tarihi *Kanata Lokantası*, Çengelköy bölgesindeki *Lokanta Nevnihal (Topraktan Masaya)* ve Beylerbeyi sahilinde hizmet veren *Karpi Pidecisi* ve *Akçaabat Köftecisi* ile görüşmeler yapılmıştır. Açık uçlu araştırma soruları¹⁴ daha öncesinde belirttiğimiz gibi belirlenen 'gastronomi mekânlarındaki' işletme yöneticilerine ve de sorumlu şeflere sorularak cevapları araştırmanın kuramsal çerçevesi¹⁵ göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır. Nitel çalışma temelinde yarı yapılandırılmış mülakat soruları ile mekân sahipleri, şefler ve çalışanlarla derinlemesi-

¹³Yarı yapılandırılmış mülakat soruları yapılandırılmış ve yapılandırılmamış soru tekniklerinin dezavantajlarını bertaraf etmek amacıyla oluşturulan bir görüşme tekniğidir. Bu yöntemle, bir yandan geniş bir kuramsal referans çerçevesi olan çalışmalarda görüşme yapılacak kişilere o kuramsal alan içerisinde soru sorma şansı yakalanırken, bu sorular açık uçlu da hazırlanabildiği için araştırmacıya konu hakkında derinlemesine analiz imkânı tanınır. Böylece yapılandırılmış görüşmelerdeki açık uçlu soru sormama zorunluluğu ortadan kaldırılmış olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 93).

¹⁴1) Mekânınızın ilk kurulum ve tasarım aşamalarında profesyonel bir destek aldınız mı? Kurulum aşamasında nelere dikkat ettiniz?
2) Mekânınızın menüsü zaman içerisinde herhangi bir değişime uğradı mı?
3) Müşterilerinizin yemek yeme alışkanlıkları nasıldır?
4) Müşteri kitleniz kimlerden oluşmaktadır? Sizi tercih etmelerinin sebepleri sizce nelerdir?
5) Gastronomi üzerine günümüzde medyada yer alan birçok program var, bu programlar işletmenizi nasıl etkiliyor? Sizce bu programların Türk yeme içme kültürüne katkısı nelerdir?
6) Müşterilerinizin sosyal medyada gastronomi içerikli paylaşımlarının işletmenize bir katkısı oluyor mu?
7) İşletmenizin bulunduğu bölgenin kültürel dönüşümü hakkında neler düşünüyorsunuz? Sizce bölgenin geçmişi ile bugünü arasında nasıl bir fark var?
8) Sizin gözlemleriniz doğrultusunda gastronominin dönüşümü hakkında neler düşünüyorsunuz?

¹⁵a) Mekânsal pratikler, b) Gündelik yaşamın zamansal döngüsü ve kapitalist dönüşüm sürecinde İstanbul, c) Tüketim ideolojisi ve gastronomi mekânlarıyla ilişkisi, d) Gastronominin dönüşümü, e) Kimlik edinme sürecinde gastronomi mekânları, f) Kitle iletişim araçları ve gastronomi mekânları arasındaki ilişkiler.

ne yapılan görüşmeler esnasında ses kayıtları yapılmıştır. Toplam 100 dakika, 98 saniye ses kaydı deşifre edilmiştir.

Araştırmanın Bulguları: Gastronomi Mekânlarının İdeolojik Analiz Sürecinde Üsküdar'ın Gastro-Kültürü

Kapitalist üretim sürecinde diğer tüketim nesnelere gibi mekân da dönemin egemenlik ilişkilerinin bir parçası olarak üretilmektedir. Ancak mekânın üretimi diğer tüketim nesnelere farklı olarak toplumsal yapıyla diyalektik bir ilişki içerisinde gerçekleşmektedir. O hem belirleyen hem de belirlenendir. Mekânsal pratikler özellikle de sosyal-psikolojik boyutta insanın benlik ve kimlik algısını şekillendirirken aynı zamanda bireylerin siyasi ve ekonomik tasavvurları ile kendisi de dönüşüme uğramaktadır.

Lefebvre, Marksist teori içerisindeki üst yapı (ideoloji, din, siyaset, kültür vb.) aygıtlarının, mekânın üretiminde doğrudan bir rol üstlenmediğini düşünmektedir. Fakat üst yapının süreçler içerisinde oluşan koşullarından ve alt yapıdan (toprak, emek, sermaye, mütteşebbis (girişimcilik) ve teknoloji) almış olduğu yansımalar sonucunda, mekânların üretiminin daha belirgin bir rol üstlendiğinin farkındadır. Son tahlilde mekânlar üst yapının bir koşulu ve sonucu olarak anlamlar kazandırılmaktadır. Toplumsal kabulde ve tüketimde 'gastro-nomi mekânları' için durum böyledir. Kendisiyle yapılan görüşmeler neticesinde Üsküdar ilçesinin Çengelköy bölgesinin iç kısımlarında yer alan *Lokanta Nevnihal* adlı mekânın 'executive' şefi İbrahim Bayraktar işletmenin kurulum aşamasını şöyle anlatmaktadır:

Mekânın kurulumu sırasında üç farklı mimardan yardım alınmıştır. İlk mimarın istenilen bir şekilde işlerini yürütememesi sonucunda, ikinci bir mimara başvurulmuş, onun da işlerini istenilen bir sürede teslim edememesi neticesinde, üçüncü bir mimarla anlaşma sağlanmıştır. İstenilen konsepti sonunda üçüncü mimar tamamlamıştır. Mekânın kurulumunda ve düzenlenmesinde birçok önemli unsura dikkat edilmiştir. Özellikle mekânın içerisinde "Türk mutfağının" ve "lokantasının kimliği" yakalanmaya ve de yansıtılmaya çalışılmıştır. Şunu söyleyebilirim ki yerdeki zemin-den avizelerine ve oturan koltuklarına kadar "Türk Mutfak kültürüne" uygun tasarlanmıştır.

Modernleşmiş kapitalist üretim tarzına bütün mekânları dâhil etmek mümkündür. Kent dokusu içerisindeki birçok unsur iletişim ve mübadele ağlarının dokusunu oluşturarak üretim araçlarının bir parçası haline gelmektedir. Belli bir amaç ve ideoloji doğrultusunda tasarlanarak, şehirler içerisindeki dolaşım ağlarına dâhil edilen 'gastro-nomi mekânları' sabit bir sermaye tesisi konumdadır. Mekânlara belli başlı kimlikler giydirilerek, onları tercih eden insanların, öz kimliklerinden çok uzaklarda yaşadıkları küresel şehirlerdeki, eksik ya da özlem içerikli duygusal boşlukları giderilerek, mekânla birey arasında bir bağ kurulmasına olanak sağlanmaktadır. Baudrillard bu durumu 'ambiyans tüketimi' ifadesiyle kavramsallaştırmaktadır (2018). Tüketim toplumunda bireyler tüketim nesnelere ve ürünleriyle gündelik yaşam içerisinde daha önceden tasarlan-

miş, belirli bir üslubun giydirildiği iç ve dış mekân düzenlemeleri içerisinde bir araya gelmektedir. Böylece mekâna eklenen ambiyans ile birey arasında oluşan etkileşim süreci bizzat tüketim mekânının kapitalist sistem içerisinde işlerlik kazanmasında önemli bir yere sahiptir. Üsküdar ilçesinin Beylerbeyi sahilinde yer alan *Karpi Pidecisi* ve *Akçaabat Köftecisi*'nin sorumlusu Gülnihal Hanım mekânlarının düzenlenmesi ve yenilenmesindeki unsurları şu şekilde izah etmektedir:

Daha öncesinden burası müstakil bir yalı konumundaymış. Mekânın bulunduğu yerin üstünde hâlen yerleşim yerleri vardır. Temel manada boya ve badana yapıldı. Ayrıca üç sene önce mekânımızda köklü bir yenileme oldu. Özellikle mekânın dışarısındaki tenteleri yaptırıldı. Yeni hoş bir görünüm sağladı bu mekânımıza. Fakat içerisinde pek bir değişiklik olmadı. Bunu çok da bozmak istemiyoruz. Çünkü içerisinde bir "Trabzon havası" ve "ambiyansı" var, biz de bunu yakalamayı başardık, onu da korumaya çalışıyoruz. Tabi ki değiştirebileceğimiz çok şey var ama onu da korumak istiyoruz.

Belirli bir amaç doğrultusunda hizmet veren bazı 'gastronomi mekânlarının' geçmişlerinin belirginlik kazanması ve kuruluş tarihlerinin eski olması durumunda işletmecilerinin, mekânlarının ruhlarına seslenmesi pek de bir gereklilik olarak görülmemektedir. Çünkü nasıl ki insanın gerçek bir tarihi varsa bazı mekânların da gerçek bir tarihi ve ruhu vardır. Üsküdar ilçesinin en merkezî konumunda bulunan *Kanaat Lokantası*'nın işletmecisi ve aile büyüğü, lokantalarının mekânsal oluşumlarıyla alakalı şu bilgileri bizimle paylaşmıştır:

Mekânın ilk kurulum, tasarım ve amaçlarını hatırlamam mümkün değil. Babamın dayısı ve babam Balkan göçmeni, Balkan kültürüyle burada bu hizmetleri vermeye başlamışlar. Zaten o bölgeden yani Osmanlı ve sonrasında Cumhuriyet dönemi olsun genelde insanlar gıda sektörüyle ilgilenmişler. Ayrıca bizim şu an yaptığımız yemeklerden anlıyorlarmış. Bu tarz yemekler yani. Bir de tabii ki muhallebiciler var, başka bir kesim olarak da askerî görevleri yerine getiren insanlar var. Son tahlilde Balkanlar'dan askerî sınıf yani askerî bürokrasi ve yeme içme kültürü ile ilgilenen insanlar yetişmiş. İşte bizim büyüklerimiz de yeme içme kültürü üzerine yoğunlaşan insanlarmış. Destek aldıklarını da zannetmiyorum fakat mesleki bir birikim var yani. Ama şunu tahmin ediyorum buranın kuruluşunda profesyonel bir destek aldıklarını düşünmüyorum. Fakat tabii ki de işletmemiz dönüşüm geçirdi, şöyle ki bizim şu an oturduğumuz yer ikinci kısım, daha evvel yan taraf vardı sadece, daha öncesinde de Üsküdar'da yine merkezde *Moskof Fırını* vardı, önceden onun yanındaymışız, onun yanından şu anda bulunduğumuz yere taşınıyoruz. Sonra şu an bizim oturduğumuz yer ilave ediliyor. Yani daha büyük bir mekân elde edilmiş oluyor. Bu sebeple de eski hali biraz bozulmuş oldu. Zamanında bu zamana kadar ortalama iki dönüşüm geçirmiş olabilir.

Mekânsal pratiklerin ikinci önemli bir yanı ise her bir mekân için düşünülen ve belirli bir 'ambiyansı' oluşturacak şekilde planlanan 'mekânsal' modellerdir. Ayrıca bu modeller farklı şekillerde 'gastronomi' dünyasında ve piyasalarda doluşuma sokulmaktadır. Burada ise özellikle iki mekân öne çıkmaktadır: İlk olarak *Lokanta Nevnihal*, 'postmodern kültür' içerisinde öne çıkan sağlıklı beden ve

yaşam politikasının bir parçası olarak “topraktan masaya”¹⁶ söylemiyle kurulmuş bir gastronomi mekânıdır. *Lokanta Nevnihal*'in yansıtmış olduğu ‘konseptin’ uluslararası bir ön kabulü vardır. Üsküdar ilçesinin Çengelköy mevkiinin iç kısımlarında bulunan *Nevnihal* adlı mekânın ‘executive’ şefi İbrahim Bayraktar, mekânlarının konseptlerini ve menü içeriklerini şu şekilde aktarmaktadır:

Türkiye'nin ilk ve tek “CI” işaretli ve onaylı restoranı olma özelliği taşıyoruz. Yani menümüzde yoğun bir şekilde tercih edilen bütün yemeklerimizin içeriğindeki ürünler Anadolu'dan gelmektedir. Fabrikasyon ürünleri asla ve asla tercih etmiyoruz. En büyük özelliğimiz ise bütün yöresel yemeklerimizin aslına uygun yapılıyor oluşudur. Şöyle söyleyeyim, Gaziantep'te ne yiyorsanız o lezzeti biz burada müşterimize yapıyor ve güzel bir şekilde sunuyoruz. Örneğin Gaziantep şiveydz yemeği Antep'te nasıl ise burada da aynısı vardır. İnsanların beğendikleri yemekler için yapacakları harcamalar ikinci plandadır. Müşterilerimiz beğenmedikleri kötü ürünleri geri gönderirler. Burada insanlar lezzetlerinden emin oldukları ürünlere ödeme yapmaktadırlar. Aynı zamanda bunu tüketmektedirler. Menülerimizdeki ürünlerimizin doğal ve lezzetli olması bizim en önceliğimizdir. Örneğin bu mevsimde melemen yapmıyoruz çünkü domatesin mevsimi değil (*Aralık ayı içerisinde yapılan bir görüşme*). Biz mevsimsel doğal ürünleri menülerimizin içerisindeki yemeklerimizde kullanıyoruz.

Yaşam alanlarının ‘ekolojik’ ve ‘toplumsal’ manada kirletilmesi sonucunda bireylerin kentsel yaşam içerisindeki ‘post-modern’ kültürde sığınacakları alanlar gittikçe azalmaktadır. Bu durum neticesinde söz konusu mekânlardaki iç ve dış mekânsal dekorasyon ve düzenlemeler ile gastronomi alanlarındaki menü düzenlemeleri bireylerin doğal ürünlerle karşılaşma yeri olarak ön plana çıkarılmaktadır. Bunun gerçek doğallıktan farkı, Baudrillard üzerinden okunacak olursa, ‘sistemin eli’ tarafından yaratılmış yapay bir doğa ‘simulark’ını görünür kılmaktadır. Bu görünüm ise bireylerin yaşam politikalarının parçası haline gelmektedir.

Geleneksel olanın insan eliyle mekanik üretimi tüketim toplumunun gündelik hayatı estetize ederken kullandığı bir yöntemdir. Bu sayede modern ötesi kültürel yapıda kaybolan üsluplar geleneksel kültürden alınıp çeşitli şekillerde bir araya gelen öğelerden oluşmaktadır. Beylerbeyi sahilindeki *Karpi Pidecisi* ve *Akçaabat Köftecisi* sunduğu dekorasyon ve ‘ambiyans’ ile geleneksel olana vurgu yapmaktadır. Mekânın sorumlusu Gülnihal Hanım bu konuda şunları dile getirmektedir:

Trabzon, Trabzonsporluluk, bunlar bizim hep güçlü değerlerimiz ve birçok değerimizi öldürmeden onu burada yaşatmak istiyoruz. Trabzon'dan uzakta olmamız birçok şeyi değiştirmiyor. Biz halen o kültürü burada yaşıyoruz ya da yaşatmaya çalışıyoruz.

¹⁶“Topraktan Masaya” konsepti “Locavore” Berkeley Kaliforniya’da 1970’li yıllarda Chez Panisse’in sahibi olduğu Alice Waters ve yazar Michael Pollan’ın öncülleri oldukları “Tarladan Sofraya” (*Farm to Table*) akımının yani organik tarım ürünlerinin taze olarak kullanılması amaçlanarak oluşturulmaya çalışılan bir mutfak kategorisidir. Daha sonraları San Francisco’da 2009 yılında yalnızca o yörede yetiştirilen gıda maddelerinin kullanıldığı bir mutfak akımının bu duruma eklenildiği bilinir. Başlatılan bu akıma ise *Locavore* adı verilmektedir (Gürsoy, 2018: 225-231).

şıyoruz. O tatları yeni nesiller alsın diye büyük bir çaba içerisindeyiz. O tereyağı ile pide yemenin lezzetini alsınlar ve bunları elleriyle yesin istiyoruz. Tereyağı, pidenin içerisine nasıl konulur, nasıl yenilir, bunlar çok önemli şeyler. Aslında bunların hepsinin toplamı ortak bir kültürü oluşturmaktadır. Şimdi burada bazıları pide yerken tereyağını alıyor, şöyle bir gezdireyor pidenin üzerinde ve yemeğe çalışıyor... Doğal olarak bize de o pidenin hakkının verilerek yenmesinin gerekliliğine inanıyoruz. O tereyağı pidenin içerisine konulacak, eller ile kesilecek pide ve içerisine bandırılacak... Ve tabi ki üç parmak kuralı, şu üç parmak, bu üç parmak kullanılarak pide yenilecek. Tabi bir de Bandırma kuralı da var... Bunlar bizim ve bizi biz yapan ortak değerlerimiz. Bütün malzemelerimiz Trabzon'dan geliyor. Çarşamba günleri gelir özellikle. Hatta reçelimiz fındığımız yeni geldi tezgâhlarımızın üzerinde.

Üsküdar'da tarihe tanıklık eden 'gastronomi mekân' sahiplerinin işletmelerinin veyahut şeflerinin, dönüşen ve değişen kültürel normların ve de insanların yemek yeme alışkanlıklarının farkında olduğu görülmektedir. Tarihsel süreç içerisinde ilçenin kendi içerisinde, insanların yemek yeme zamanlarında, günlerinde ve alışkanlıklarında ciddi farklılaşmalar gözlemlenmektedir.

Sonuç

Günümüzde insanlar 'gündelik hayatın' içerisinde hangi şartlarda ya da statüde bulunurlarsa bulunsunlar, boş zaman dilimlerini tüketim kültürünün içerisinde değerlendirmektedirler. Hafta sonları ve hatta işlerinden arta kalan boş zaman dilimleri bile bireyler için değerlendirilmesi gerekli olan zamanlar içerisinde bulunmaktadır. Hatta bireyler 'gündelik yaşamın' içerisindeki iş zamanlarından daha çok boş zaman dilimlerinde, fazlasıyla tüketim odaklı ve talepkâr davranmaktadırlar. Bunun en büyük etkenlerinden birisi kapitalist ekonomik düzlemlere eklenilen zamanın, tüketiciyi daha rahat yönlendirebilmesidir. Baudrillard'ın vurguladığı gibi zaman tüketim toplumunda alınıp satılan bir metaya dönüşmüştür. Modern kentsel yaşamda bireyler öncelikle iş zamanı aracılığıyla boş zamanlarını kapitalist sistemden satın alırken, devamında o boş zamanın içini dolduracak etkinlikler ile yeni bir tüketim döngüsüne girmektedirler. Bu anlamda kapitalizm gündelik hayatın iki büyük boyutu olan mekândan sonra zamanı da sömürgeleştirmiştir. 'Gastronomi mekânları', gündelik yaşamın içerisinde kentlerin görünür yerlerinde, bireye ve iş hayatlarına daha yakın yerlerinde konumlanmaktadır. Buradaki en büyük amaç ise gündelik hayatta var olan ve iş yaşantısındaki bireyin, beslenme ihtiyacı anında en yakın 'gastronomi mekânlarına' ulaşabilmesidir.

Geleneksel normları taşıyan ve çok eski tarihî birikimleri özünde taşıyan 'Türk yeme içme kültürü' başta 'gastronomi mekânları' olmak üzere, gündelik kapitalist erklerin ellerinde şekillenmektedir. Bunun en belirgin özelliği ise lokma tatlısının bugün aldığı haldir. Ayrıca İstanbul'un 'gastro-kültür' yapısı ve 'gastronomi mekânlarının' Türkiye'nin yeme içme kültürüne ciddi yönlendirmeleri vardır. Bugün Türkiye'nin birçok şehrinde lokma tatlıcısı, künefecisi, çikolata kahvecisi ve kitap-kafesi mevcuttur. Neoliberal ekonomik koşullarda belirlenen kültürel formlar küresel şehirler yönlendirmeleriyle bir kültür halinde

dönüşmektedir. Bütün bu erklerin doğup büyüdüğü yer ise modern şehirlerde yaşanan gündelik hayattır.

Modern şehirlerin gündelik hayat etkinliklerini dolayısıyla zaman deneyimini etkileyen bir diğer toplumsal dinamik ise kitle iletişim medyası, özellikle televizyon ve dijital teknolojilerdir. Bu yapılar yarattıkları sonsuz bir 'şimdi' içerisinde gündelik yaşamı yeniden örgütlemektedir. Modern olan, moda olan aynı zamanda yeni olanla eş anlamlıdır. Bundan dolayı küresel dinamiklerin etkisi altındaki 'metropolitan' alanlarda kültürel alanın şekillenmesinde bu araçların ayırt edici yönü bulunmaktadır. Konumuz olan gastronomi alanında yeni ve moda 'trend' olan mekânların tanıtılması ile bu bilgiye eklenmiş kitlelerin gündelik yaşamın zamanı olan 'şimdi'nin içinde demirlenmesinde kitle iletişim araçları ideolojik bir işleve haizdir.

İstanbul'daki dönüşümlerin ve değişimlerin temel nedenlerinden biri, küresel kente doğru artan göç hareketliliğidir. Çağdaş kapitalizm içerisindeki en önemli gelişmeler, sermayenin, devlet gücünün ve emek gücünün kırsaldan daha ziyade kentsel alanlarda sürekli artan bir yoğunlaşma yaratması ve kırsal alanlardaki toplumsal ilişkilerin, kentsel alanlardaki toplumsal ilişkiler tarafından giderek hâkimiyet altına alınmasıdır. Özellikle İstanbul'da, 1980 sonrasında ciddi değişimler yaşansa da asıl kültürel çözümler 90'lardan sonra başlamış ve 2000'li yıllardan itibaren ortak bir İstanbul kültüründen ve kimliğinden, İstanbulluluktan bahsetmek pek de mümkün olamamıştır. Hatta öyle bir durum vardır ki ortak Üsküdarlılık ya da Beşiktaşlılıktan dahi bahsetmek pek de mümkün değildir. Aynı ilçe içerisinde konumlanmalarına rağmen, Üsküdar ilçe merkezi Beylerbeyi, Çengelköy ve Kısıklı bölgelerinin farklı 'gastro-kültürel' yapılanmaları ve birleşenleri vardır.

Sonuç olarak, modern toplumsal yapıyla birlikte insanların toplumsal kazanımlarıyla kendilerine ve kendilerinin müdahalesiyle yeniden ruh kazandırdıkları mekânlarına bir yabancılaşması söz konusudur. Lefebvre, Marksist düşünceден etkilendiği yabancılaşma kavramını, süreçler dâhilinde toplumsal mekânların analizlerinde de kullanmıştır. İnsanın, kendi içerisinde taşımış olduğu 'başkası'yla, yani doğayla ilişki kurduğu hâliyle gelişebilir olacağı kaçınılmaz bir gerçekliktir. Yine Lefebvre, insan faaliyetinin ancak doğanın bağrında bir insan dünyası yaratmayla işler ve gelişir olabileceğini vurgulamaktadır. Bu dünyayı ve özellikle büyük şehirlerini oluşturan 'gastronomi mekânlarının', insanın elinin ve aklının ürünü olan bir nesnelere dünyasında şekillenişini yansıtmaktadır.

Özetlenecek olursa, modern ötesi toplumsal ve kültürel yapıda mekânsal pratikler çoğu kez kapitalizmin saiklerine göre planlanmaktadır. Bu aşamada mekân ideolojik bir nesne haline gelirken bu mekânsal pratikler içerisinde konumlanan gündelik hayatın öznesi olan sıradan insan ve mekânlar, diyalektik bir ilişki içerisinde girmektedir. Süreç giderek gelenekselin yerini alan ve bir yaşam tarzı haline gelen hayat projelerine dönüşmektedir. Bu bağlamda tüketim toplumunda gastronomi mekânlarının ideolojik bir misyonu bulunmaktadır.

Kaynakça

- Akarçay, E. (2016). *Beslencenin sosyolojisi, orta sınıfların yeme içme ve eğlence ürün-tüleri*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Augé, M. (2013). *Çağdaş dünyaların antropolojisi* (H. Uğur Tanrıöver, çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Baudrillard, J. (2018). *Tüketim toplumu-söylenceleri/yapıları* (N. Tural ve F. Keskin, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beardsworth, A. ve Keil, T. (2011). *Yemek sosyolojisi-yemek ve toplum çalışmasına bir davet* (A. Dede, çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Beşirli, H. (2012). *Yemek sosyolojisi-yiyeceklere ve mutfağa sosyolojik bakış*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Çelik, G. (2014). Üsküdar Belediye Başkanlığı, 7. Üsküdar Sempozyumu-1352'den bugüne şehir. S. F. Göncüoğlu (der.), *19. Yüzyılda Üsküdar'ın Boğaziçi'nden görünümü: Sosyo-kültürel dinamikler bağlamında Paşalimanı-Kandilli sahil şeridinde mimari gelişimi* (586-600). İstanbul: Üsküdar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
- Debord, G. (2019). *Gösteri toplumu* (A. Ekmekçi ve O. Taşkent, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik hayat eleştirileri* (D. Özçetin, B. Taşdemir, B. Özçetin, çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Gastronomi. (tarih yok.). *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=GASTRONOM%C4%B0>.
- Goody, J. (2013). *Yemek, mutfak, sınıf, karşılaştırmalı sosyoloji çalışması* (M. G. Güran, çev.). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Gürsoy, D. (2018). *Gastronomi tarihi*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Habertürk*. (3 Kasım 2019). 'Gastronomi' yerine 'yemek sanatı' AK Parti Genel Başkan Vekili Numan Kurtulmuş: Gastronomi lafını da bir kaldırmamız lazım. <https://www.haberturk.com/afyonkarahisar-haberleri/73113949-gastronomi-yerine-yemek-sanatiak-parti-genel-baskan-vekili-numan-kurtulmus-gastronomi>.
- İnternet Haber. (3 Kasım 2019). Numan Kurtulmuş'tan gastronomi isyanı! Kaldırmamız lazım. <https://www.internethaber.com/numan-kurtulmustan-gastronomi-isyani-kaldirmamiz-lazim-2060887h.htm>.
- Korkmaz, F. (2014). Üsküdar Belediye Başkanlığı, 7. Üsküdar Sempozyumu-1352'den bugüne şehir. S. F. Göncüoğlu (der.), *Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Üsküdar* (376-378). İstanbul: Üsküdar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik hayatın eleştirisi* (I. Ergüden, çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- (2016). *Modern dünyada gündelik hayat* (I. Gürbüz, çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

- (2017). *Kentsel devrim* (S. Sezer, çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- (2018). *Şehir hakkı* (I. Ergüden, çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- (2019). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay ve D. Kömürcü, çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2010). Şehir ve Kültür: İstanbul. A. E. Bilgili (der.), *İstanbul'da Tarihi Yaşamak* (61-101). İstanbul: Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü.
- Thompson, J. (2008). *Medya ve modernite* (S. Öztürk, çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Tillinghast, R. (2017). *Kadim bir şehrin hikâyesi-İstanbul'un tarihi, kültürü ve yaşamı* (F. Dasıkoğlu, çev.). İstanbul: Maya Kitap.
- Tutar, C. (2015). *Reality programların etkileşimli doğasında postmodern kentin gündelik yaşam dinamikleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Urry, J. (2018). *Mekânları tüketmek* (R. G. Ögdül, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ünsal, A. (2010). Şehir ve kültür: İstanbul". A. E. Bilgili (der.), *Geçmişten Günümüze İstanbul'un Lokantaları* (399). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı İl Müdürlüğü.
- (2011). *İstanbul'un lezzet tarihi, geçmişten günümüze sofrta sohbetleri ve evimizin yemekleri, Beyhan Gence Ünsal'ın tarifleriyle*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yırtıcı, H. (2009). *Çağdaş kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Onam bilgisi: Katılımcılar işlem öncesinde bilgilendirilmiş, onam formu imzalatılmıştır.

Çıkar çatışması : Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek : Finansal destek bulunmamaktadır.

Participant informed consent : Participants were informed before the data collection and they were asked to sign a form of consent.

Conflict of interest : There are no conflicts of interest to declare.

Financial support : No funding was received for this study.